<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER</u>: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૨૮૪૭ / ૨૦૧૯

સાથે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૬૫૧૦ / ૨૦૧૯

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

૧.	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે?	હા.
૨.	રિપોર્ટરને રીફર કરવું કે નહીં?	હા.

૩.	શું ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના.
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના.

==

મેસર્સ ઓનશોર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની પ્રાઈવેટ લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

==

ઉપસ્થીતી:–

અરજદાર (ઓ) નંબર ૩ માટે

અરજદાર (ઓ) નંબર ૨ માટે કાઢી નાખવામાં આવેલ (૨૦)

અરજદાર(ઓ) નં. ૨ માટે શ્રી ચિન્મય એમ. ગાંધી(૩૯૭૯)

અરજદાર(ઓ) નં. ૧,૨,૩ માટે શ્રી એમ. બી. ગાંધી(૩૨૬)

સામેવાળા(ઓ) નં. ૧,૨ માટે શ્રી ચિંતન દવે, એજીપી સરકારી વકીલ(૧)

===

કોરમઃ **માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા**

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી ભાર્ગવ ડી. કારિયા

તારીખ : ૨૭/૦૨/૨૦૨૦

સંયુક્ત મૌખિક ચુકાદો

(દ્વારા : માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે. બી. પારડીવાલા)

૧. બંને શીર્ષકવાળી રિટ–અરજીઓમાં ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલા મુદ્દાઓ સમાન હોવાથી, તે બંનેની સુનાવણી એકસાથે કરવામાં આવી હતી અને આ સંયુક્ત ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૨. સરળતા ખાતર, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૨૮૪૭ / ૨૦૧૯ ને મુખ્ય કેસ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

૩. ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની આ રિટ–અરજી દ્વારા, રિટ–અરજદારે તેના પાવર ઓફ એટોર્ની મારફતે નીચે મુજબની દાદ માંગેલી છે:–

૧૩[એ] મેન્ડામસની રિટ અથવા મેન્ડામસના સ્વરૂપમાં અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરીને એવું ઠરાવવા અને જાહેર કરવા કૃપા કરશો કે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી (સીએફ) પણ ૯% વ્યાજ સાથે પરત મળવાપાત્ર છે.

[બી] યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ દ્વારા, તારીખ ૧૬/૦૧/૨૦૧૯ નો હુકમ ગેરકાયદેસર અને રદબાતલ છે તેવું ઠરાવવા અને જાહેર કરવા કૃપા કરશો અને તેને રદ અને બાતલ કરવા માટે વધુ કૃપા કરશો.

[સી] આ અરજીના પ્રવેશ, સુનાવણી અને/અથવા આખરી નિકાલ પેન્ડિંગ હોય ત્યાં સુધી, તારીખ ૧૬/૦૧/૨૦૧૯ ના હુકમોની બજવણી, અમલવારી અને અમલીકરણ પર સ્ટે આપવા કૃપા કરશો અને સામેવાળા ખાસ કરીને સામેવાળા ન. ૨ ને અરજદારોની સીએફ ના ૯% વ્યાજ સાથે રિફંડ માટેની તમામ પેન્ડિંગ અરજીઓ પર કાર્યવાહી કરવાનો નિર્દેશ આપવા માટે વધુ કૃપા કરશો.

[ડી] આ નામદાર અદાલતને અરજદારોની તરફેણમાં યોગ્ય, વ્યાજબી અને યોગ્ય લાગે તેવા અન્ય અને વધુ હુકમો પસાર કરવામાં આવે.

[ઇ] આ અરજીનો ખર્ચ અરજદારોને આપવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવે.

૪. રિટ–અરજીના મેમોમાં રજૂ કર્યા મુજબ રિટ–અરજદારનો કેસ તેના પોતાના શબ્દોમાં નીચે મુજબ છે:–

૪.૧ વર્તમાન અરજી દાખલ કરવાનું કારણ એટલા માટે ઉપસ્થિત થયું છે કારણ કે, જુદા જુદા ચુકાદાઓ છે, પરંતુ, એ કમનસીબી છે કે આરટીઓ તેનો અમલ કરી રહ્યું નથી અને એકવાર એવું જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે ક્રોલેર ક્રેન્સ એ મોટર વાહનો નથી અને તેથી, વસૂલ કરવામાં આવેલ કોઈપણ ટેક્સ અને પેનલ્ટી ગેરકાયદેસર છે અને વસૂલ કરી શકાતી નથી, તેમ છતાં ખાતું માત્ર ટેક્સ જ નહીં પરંતુ પેનલ્ટી અને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પણ વસૂલ કરી રહ્યું છે. એવા ઘણા કેસો છે કે જેમાં ટેક્સ અને પેનલ્ટી પરત કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ આ અરજી એટલા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે કારણ કે વ્યાજ સાથેની કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પરત કરવામાં આવી નથી.

ગેરકાયદેસર ટેક્સ એકત્રિત કરવામાં આવે છે, જે ભારતના બંધારણની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન છે અને તેથી, આ અરજી.

૪.૨ જ્યાં સુધી મોટર વાહન કાયદાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી "મોટર વાહન" શબ્દ મોટર વાહન કાયદાની કલમ ૨(૨૮) માં વ્યાખ્યાયિત થયેલ છે. તેથી, આવા વાહનોની ફરજિયાત નોંધણી કરાવવી જરૂરી છે અને સમયાંતરે લાગુ પડતો રોડ ટેક્સ ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે. જ્યાં સુધી ક્રોલેર ક્રેનનો સંબંધ છે, તેનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે ફેક્ટરી પરિસરમાં અથવા ખાણકામની જગ્યાઓ પર અથવા ગટરો નાખવા માટે થાય છે અને આવી ક્રોલેર ક્રેન્સ કોઈ રસ્તો ઓળંગી શકતી નથી. આવી ક્રોલેર ક્રેન્સ રસ્તા પર પણ ચાલી શકતી નથી પરંતુ તેને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવા માટે મોટા ટ્રેક્ટરો અને ટ્રેલરો અથવા મોટા વાહનોમાં લઈ જવામાં આવે છે. પરિસ્થિતિ હેઠળ, આ નામદાર અદાલત સમક્ષ સંખ્યાબંધ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને આ નામદાર વડી અદાલત (કોરમ: ન્યાયમૂર્તિશ્રી અકિલ કુરેશી અને ન્યાયમૂર્તિ સુશ્રી સોનિયા જી. ગોકાણી) દ્વારા તારીખ ૧૫/૦૭/૨૦૧૧ ના રોજ કેસોના જૂથમાં ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો. આ ચુકાદામાં, વિવિધ ક્રોલેર ક્રેન્સ માટે અલગ અલગ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં આવ્યું છે. પરંતુ, જ્યાં સુધી વર્તમાન અરજીનો સંબંધ છે, તે માત્ર એવી ક્રોલેર ક્રેન્સ પૂરતી મર્યાદિત છે જે મોટર વાહનોની

વ્યાખ્યામાં આવતી નથી અને જ્યાં સુધી આ શ્રેણીનો સંબંધ છે, ટેક્સની વસૂલાત ગેરકાયદેસર છે તેવો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, નિષ્કર્ષમાં, નામદાર અદાલતે હુકમ કર્યો હતો કે ટેક્સ અને પેનલ્ટી ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવામાં આવે. જરૂર પડે તે ચુકાદાનો સંદર્ભ લેવામાં આવશે.

૪.૩ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ત્યારબાદ, અન્ય એક મુકદ્દમો પણ થયો હતો જેમાં ગુજરાતના ટ્રાન્સપોર્ટ કમિશનરના તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૧૩ ના હુકમોને અનુસરીને રિફંડની રકમ પર ૯% ના દરે વ્યાજ ચૂકવવાનો નિર્દેશ માંગવા માટે અપ્રાધિકારી સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે અરજદારનું વાહન મોટર વાહન નહોતું અને તેથી મોટર વાહન કાયદા હેઠળ ટેક્સને પાત્ર નહોતું અને તેથી ડ્યુટી અને પેનલ્ટીની રકમ પરત કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. જો કે, વ્યાજની માંગણી કરવામાં આવી ન હતી અને તેથી તે ચૂકવવામાં આવ્યું ન હતું અને તેથી, તે હુકમને પડકારવામાં આવ્યો હતો અને આ નામદાર અદાલતની ડિવિઝન બેંચના ઉપર દર્શાવેલ ચુકાદા, એટલે કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૪૪૪૧/૨૦૦૪ પર આધાર રાખીને, જો કે તેઓ અગાઉની અરજીમાં પક્ષકાર ન હતા, છતાં આ નામદાર

અદાલતે તમામ પાસાઓ પર વિચાર કરી અને કારણો નોંધીને, ટ્રાન્સપોર્ટ કમિશનરના હુકમને રદ કરીને વ્યાજની ચુકવણી માટેનો હુકમ કર્યો હતો.

૪.૪ જ્યાં સુધી વર્તમાન અરજીનો સંબંધ છે, તે વ્યાજ સાથે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી (સીએફ) ની ચુકવણી પૂરતી મર્યાદિત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યારે અગાઉની અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે સમયે આરટીઓ સત્તાવાળાઓ ગુજરાત રાજ્યના વિસ્તારમાં આવતી ક્રોલેર ક્રેન્સનો માત્ર ટેક્સ જ વસૂલતા ન હતા, પરંતુ તેના ઉત્પાદનની તારીખથી પેનલ્ટી પણ લાદવામાં આવી હતી. તે ચોક્કસ હકીકત સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૪૪૪૧/૨૦૦૪ માં આપવામાં આવેલા ચુકાદામાં પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે અને નામદાર અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વાહન ટેક્સ માત્ર પ્રવેશની તારીખથી જ એકત્રિત કરી શકાય છે, તેના ઉત્પાદનની તારીખથી નહીં. આ અન્ય પ્રકારની ક્રોલેર ક્રેન્સને લાગુ પડતું હતું, જે ચેઈન અથવા વ્હીલ્સ વગેરે સાથે રસ્તા પર ફરી રહી છે. જ્યાં સુધી વર્તમાન અરજદારોનો સંબંધ છે, તે ક્રોલેર ક્રેન અંગે છે, જે મોટર વાહનોની વ્યાખ્યામાં આવતી નથી.

૪.૫ વિવિધ ચુકાદાઓના પરિણામે, વર્તમાન અરજદારો દ્વારા તેમના પ્રતિનિધિ મારફતે એક રજૂઆત કરવામાં આવી હતી અને જણાવવામાં

આવ્યું હતું કે ખાતું ૯% વ્યાજ ચૂકવવા માટે બંધાયેલું છે અને જ્યાં સુધી સીએફ નો સંબંધ છે, તેના માટે ૯% વ્યાજ સાથે રિફંડ પણ માંગવામાં આવ્યું હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૦૦૭૭/૨૦૧૪ માં ચુકાદો આપવામાં આવ્યા પછી તારીખ ૨૨/૦૪/૨૦૧૫ ના પત્ર દ્વારા બંદર અને મોટર વાહન ખાતાએ કમિશનરને વ્યાજ, પેનલ્ટી અને સીએફ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવા અંગે લખ્યું હતું.

૪.૬ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તમામ હુકમો પસાર થયા પછી, ખાતાએ વસૂલાત સામે એસ.વી. ક્રેન સર્વિસીસની તરફેણમાં રિફંડ માટેનો મેમો તૈયાર કર્યો હતો અને તેમાં ૧૯૯૫ થી ટેક્સ, પેનલ્ટી અને વ્યાજ પરત કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો, જે હુકમમાં સીએફ ના રૂપમાં રૂ. ૨,૦૦૦/– ના રિફંડનો પણ સમાવેશ થાય છે. જો કે, સીએફ ની આ રકમ વ્યાજ સાથે પરત કરવામાં આવી નથી કારણ કે ટેક્સ અને પેનલ્ટી જેના પર વ્યાજની ગણતરી કરવામાં આવે છે અને તળિયે સીએફ ના રિફંડ તરીકે રૂ. ૨,૦૦૦/– ની રકમ આપવામાં આવે છે. વર્તમાન અરજદારોનો કેસ ૯% વ્યાજ સાથે સીએફ ની ચુકવણી પૂરતો મર્યાદિત છે.

૪.૭ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે એકવાર ટેક્સ, પેનલ્ટી અને વ્યાજ લાદવાનું ગેરકાયદેસર સાબિત થાય, પછી તે કિસ્સામાં, સીએફ ની રકમ જે અલબત્ત પરત કરવામાં આવે છે, પરંતુ, તે સીએફ લાદવામાં આવેલા ટેક્સ પર વસૂલવામાં આવે છે. તે ટેક્સ ગેરકાયદેસર હોવાનું જણાયું છે અને સાબિત થયું છે. તે કિસ્સામાં, ગણતરી કરવામાં આવેલ તમામ નાણાં પણ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવા જરૂરી છે. ઉપરોક્ત દ્રષ્ટાંતમાં, ખાતાએ સીએફ સિવાયની તમામ રકમ પરત કરી દીધી હતી, જે ટેક્સ પરની ગેરકાયદેસર વસૂલાત પણ છે અને તેથી તે ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરવામાં આવી હોય તે તારીખથી ૯% વ્યાજ પણ ધરાવતી હોવી જોઈએ. આ સંદર્ભમાં, તારીખ ૨૪/૧૨/૨૦૧૮ ના રોજ એક રજૂઆત કરવામાં આવી હતી જેનો જવાબ તારીખ ૧૬/૦૧/૨૦૧૯ ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો કે સીએફ પરત મળવાપાત્ર નથી અને આપેલું કારણ એ છે કે સીએફ ટેક્સ નથી અને તેથી વ્યાજનો પણ અસવીકાર કરવામાં આવ્યો છે. આ પત્ર જ વર્તમાન અરજી દ્વારા પડકાર હેઠળ છે.

૪.૮ પ્રશ્ન હેઠળનો હુકમ એ કારણસર ખરાબ છે કે જ્યારે ટેક્સ રદ કરવામાં આવે છે અથવા ગેરકાયદેસર જાહેર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે ટેક્સ પર એકત્રિત કરવામાં આવેલી તમામ પરિણામી રકમો પણ પરત કરવી જરૂરી છે. સીએફ કમ્પાઉન્ડિંગ ફી તરીકે વસૂલ કરવામાં આવે છે પરંતુ તે ત્યારે જ

ઉપસ્થિત થાય છે જ્યારે ટેક્સ કાયદેસર રીતે દેવાપાત્ર હોય. પરંતુ અહીં એવા તમામ કેસોમાં કે જેમાં ટેક્સ વસૂલવાપાત્ર નથી કે વાહન મોટર વાહન નથી કે ક્રોલેર ક્રેન મોટર વાહન નથી અને તેથી ટેક્સ, પેનલ્ટી અને વ્યાજ લાદવાનું ગેરકાયદેસર હોવાનું જણાયું છે અને સાબિત થયું છે અને તેથી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી વસૂલવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. તેથી, તે રકમ જે ટેક્સની ગેરકાયદેસર વસૂલાતના સંબંધમાં ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવી છે અને તેથી સીએફ પણ ગેરકાયદેસર છે.

૪.૯ જો કે, આ પત્ર એ કારણસર ખરાબ છે કે અહીં ઉપર આપેલા દ્રષ્ટાંતમાં અને જે દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તેમાં, તેમની સીએફ પરત કરવામાં આવી છે, પરંતુ વ્યાજ ચૂકવવામાં આવ્યું નથી. હવે, આરટીઓ નું વલણ એવું છે કે સીએફ પણ ચૂકવવાપાત્ર નથી કે વ્યાજ પણ ચૂકવવાપાત્ર નથી, જે ગેરકાયદેસર છે અને ખાતું એકવાર પરત કર્યા પછી, સીએફ રકમની ચુકવણીનો ઇનકાર કરવાથી વચનબંધ થાય છે અને વ્યાજ પણ ચૂકવવાનું રહે છે. કારણ કે, જ્યારે આખી વસૂલાત ખરાબ હોય અને વ્યાજ ચૂકવવાપાત્ર હોય અને જ્યારે વ્યાજ વાસ્તવમાં ચૂકવવામાં આવે છે, ત્યારે સીએફ પણ ગેરકાયદેસર વસૂલાતોમાંથી એક છે અને તેથી તે રકમ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવી જરૂરી છે. જો કે, ભાવનગર આરટીઓ સીએફ અને વ્યાજ પરત કરવાનો ઇનકાર કરી રહ્યું છે. એ કમનસીબી છે કે આ

ખાતામાં સૌથી વધુ ભ્રષ્ટાચાર છે અને જ્યાં સુધી કેટલીક અરજીઓ દાખલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી રિફંડ મેળવવું મુશ્કેલ છે કારણ કે તમામ ગેરકાયદેસરતાઓ ચાલુ રાખવામાં આવે છે. આ સંજોગોમાં, અધિકારીઓ કામ કરવા અને આ બાબતમાં જરૂરી કાર્યવાહી કરવા તૈયાર ન હોવાથી, આ અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે.

૫. આમ, રિટ–અરજદારનો કેસ એવો છે કે રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય; સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૧૮૪૮ / ૨૦૦૫ અને સંલગ્ન અરજીઓ; તારીખ ૧૫ જુલાઈ ૨૦૧૧ ના રોજ નિર્ણય લેવાયેલ કેસમાં આ અદાલતની સમકક્ષ બેંચે એવો વલણ અપનાવ્યો છે કે "સી" શ્રેણીમાં ચિહ્નિત થયેલ ક્રોલેર ક્રેન્સને મોટર વાહનો તરીકે ગણી શકાય નહીં અને આવી ક્રેન્સની આરટીઓ સાથે નોંધણી કરવાની જરૂર નથી.

૬. રિટ–અરજદાર સમકક્ષ બેંચ દ્વારા કરવામાં આવેલા નીચેના અવલોકનો પર આધાર રાખવા માંગે છે.

> *'૩૮. 'સી" શ્રેણીમાં ચિહ્નિત ક્રોલેર ક્રેન્સ.*
>
> *આ વાહનોના પરિમાણો, તેમની મહત્તમ ઊંચાઇ, વજન, એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે તેઓ રસ્તા પર સરળતાથી અને મુક્તપણે ખસેડી શકાતા નથી, અમારો અભિપ્રાય છે કે તેમને*

મોટર વાહનો ગણી શકાય કે કેમ તે નક્કી કરતા પહેલા વધુ તપાસ અને તપાસ જરૂરી છે.

૩૯. આપણે યાદ કરી શકીએ છીએ કે પુનરીક્ષણ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમમા, જે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન ન. ૧૧૮૪૮ / ૨૦૦૫ માં પડકારવામાં આવ્યો છે, એલ ડી એન્જિનિયરિંગ કોલેજના અહેવાલ પર ભારે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. અહેવાલ અને અભિગમ, બંનેમાં ઘણું ઇચ્છનીય છે. અહેવાલ સૂચવે છે કે રસ્તાની બાજુમાં પડેલા કેટલાક વાહનની તપાસ કરવામાં આવી હતી. આવી તપાસના આધારે, જો તેને એવું કહી શકાય, અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો જે તમામ વાહનોને આવરી લેવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રકારની બાબતમાં જ્યાં મહાન વિગતો અને તકનીકી જરૂરિયાતોમાં જવું પડશે, ત્યાં તમામ વાહનોને એકસરખી રીતે ગણી શકાય નહીં. અમારો અભિપ્રાય છે કે ઉપર દર્શાવેલ અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રશ્નવાળું વાહન રસ્તા પર ઉપયોગ માટે અનુકૂળ છે તેમ કહી શકાય કે કેમ તે નિષ્કર્ષ પર આવતા પહેલાં આરટીઓ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પ્રત્યેક વાહન અથવા ઓછામાં ઓછી પ્રત્યેક વાહનની

શ્રેણીની વ્યક્તિગત રીતે તપાસ કરવી પડશે. અમે એ પણ નોંધી શકીએ છીએ કે અહેવાલમાં મુખ્ય ભાર એ હતો કે વાહનો કન્સ્ટ્રક્શન ઈક્વિપમેન્ટ વાહનો હતા. માત્ર તે જ ગ્રાઉન્ડ પર, તેમને મોટર વાહનો તરીકે ગણવામાં આવ્યા હતા. અમારા મતે, સાચી તપાસ એ હશે કે વાહન રસ્તા પર ઉપયોગ માટે અનુકૂળ છે કે કેમ અને જો તેમ હોય તો પણ, તે માત્ર ફેક્ટરીમાં અથવા અન્ય કોઈ બંધ પરિસરમાં ઉપયોગ માટે અનુકૂળ હોય તેવા ખાસ પ્રકારનું વાહન છે કે કેમ. આ મુદ્દાઓ પરના તારણોના આધારે, વાહન મોટર વાહન છે કે નહીં તેનો જવાબ મેળવી શકાય છે. અમે નોંધી શકીએ છીએ કે અહેવાલમા, વાહન ચેઈન માઉન્ટેડ હોવાનું તારણ કાઢીને, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતુ:

'જ્યારે તેણે જાહેર રસ્તાઓ પર મુસાફરી કરવાની હોય, ત્યારે ક્રોલેર્સ પર રબર પેડ્સ હોવા જ જોઈએ, જેથી રસ્તાને ક્રોલેર્સ દ્વારા નુકસાન ન થાય. ઉત્પાદકો દ્વારા રબર પેડ્સ પૂરા પાડવામાં આવવા જોઈએ; ઉત્પાદકો પાસેથી તે સુનિશ્ચિત કરવા વિનંતી છે."

અમારા મતે સમગ્ર અભિપ્રાય ભૂલભરેલો છે. રબર પેડ્સ પૂરા પાડી શકાય કે કેમ તે ચકાસ્યા વિના, ઉપરોક્ત સૂચન કરવામાં આવ્યું હતુ. ઉત્પાદકોએ લગભગ એવું કહીને સૂચનોની મજાક ઉડાવી હતી કે તેમને ક્યારેય આવી વિનંતી મળી નથી. કોઈપણ કિસ્સામા, વિચાર એ ચકાસવાનો છે કે વાહનને તેની વર્તમાન સ્થિતિમાં મોટર વાહન કહી શકાય કે કેમ અને ફેરફારો કરીને અને પછી તેના પર ટેક્સ લાદીને તેને મોટર વાહનમાં ફેરવી શકાય કે કેમ તે નહી.

૪૦. જ્યાં સુધી ઉપર જણાવેલ વાહનોનો સંબંધ છે, આરટીઓ સત્તાધિકારીઓ માટે વાહનોની તપાસ કરવી અને ત્યારબાદ આવા વાહનોને મોટર વાહન કહી શકાય કે નહીં તે અંગે વલણ લેવાનું ખુલ્લું રહેશે. કાર્યવાહીનો ગુણાકાર ટાળવા માટે, અમે આ મુદ્દો પુનરીક્ષણ સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકીએ છીએ જેઓ ખાતાના એન્જિનિયરો ધરાવતા તકનીકી નિષ્ણાતો દ્વારા વાહનોની તપાસ કરાવશે અને સંબંધિત અરજદારોને આવા નિષ્ણાતોનો અહેવાલ પૂરો પાડ્યા પછી અને તેમના પ્રતિભાવો મેળવ્યા પછી, આખરી વલણ લેવામાં આવશે. આ હુકમની નકલ મળ્યાની તારીખથી છ મહિનાથી

વધુ નહીં તેટલા સમયમાં આવો હુકમ પસાર કરવામાં આવશે. એવી જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે આ શ્રેણીના કેસોમાં સંકળાયેલા અરજદારોની ટેક્સ જવાબદારી, ભૂતકાળની જવાબદારી સહિત, આવી કવાયતના આખરી પરિણામ પર નિર્ભર રહેશે. નાયબ સચિવ દ્વારા નવો નિર્ણય ન લેવાય ત્યાં સુધી, ટેક્સ એકત્રીકરણના સંબંધમાં યથાસ્થિતિ રહેશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો ટેક્સ અગાઉથી એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હોય તો તે પરત કરવામાં આવશે નહીં પરંતુ આજથી, નવો નિર્ણય ન લેવાય ત્યાં સુધી ટેક્સનું કોઈ વધુ એકત્રીકરણ થશે નહીં. એકવાર આવો નિર્ણય લેવામાં આવે પછી, કાં તો અબિનચૂકવેલ ટેક્સના એકત્રીકરણ માટે અથવા અગાઉથી એકત્રિત કરેલા ટેક્સના રિફંડ માટે, રકમ પર અન્ય કેસોમાં જોગવાઈ કર્યા મુજબ ૯% વ્યાજ લાગશે. જો કોઈ કારણોસર, આ અદાલતના વચગાળાના નિર્દેશો હેઠળ, સંબંધિત વાહન રાજ્ય છોડી ગયું હોય અને સમાન મોડેલનું વાહન અરજદાર દ્વારા સત્તાધિકારીઓને તપાસ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં ન આવ્યું હોય, તો સત્તાધિકારીઓ માટે વાહનની સંપૂર્ણ વિગતો મંગાવવાનું ખુલ્લું રહેશે, જેમ કે, ઉત્પાદન, ઉપયોગ અને અન્ય સ્પેસિફિકેશન્સ સહિત, પરિમાણો, વજન, ઊંચાઇ,

પહોળાઇ, ક્ષમતા, વગેરે અને અન્ય એવી માહિતી જે જરૂરી હોય. આવી માહિતીના આધારે, સત્તાધિકારીઓ આ હુકમમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય નિર્ણય લેશે."

૭. એવું જણાય છે કે સંબંધિત સમયે, રિટ–અરજદાર સામે આરટીઓ સત્તાધિકારીઓ પાસે નોંધણી કરાવ્યા વિના ચોક્કસ શ્રેણીની ક્રોલેર ક્રેન્સ ચલાવવા બદલ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી. નોંધણી વિના મોટર વાહનનો ઉપયોગ કરવો એ મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૧૯૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે તે ધારણા પર કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી. એવું જણાય છે કે કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૨૦૦ હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ રિટ–અરજદાર દ્વારા કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવવાથી આવા ગુનાનું સમાધાન (કમ્પાઉન્ડ) કરવામાં આવ્યું હતું.

૮. આ અદાલતના ઉપર દર્શાવેલ રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ [સુપ્રા] ના કેસમાં નિર્ણય પછી, રિટ–અરજદાર પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવેલો ટેક્સ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવામાં આવ્યો હતો. આ હકીકત વિવાદમાં નથી. હવે માત્ર કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૨૦૦ ની જોગવાઈઓ હેઠળ અધિકારીઓ

દ્વારા વસૂલ કરવામાં આવેલી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રિફંડના સંબંધમાં જ વિવાદ રહે છે.

૯. રિટ–અરજદાર તરફથી ઉપસ્થિત વિ. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગાંધી રજૂઆત કરશે કે ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવેલો ટેક્સ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવામાં આવ્યો છે. સંબંધિત સમયે તેમના અસીલો પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવેલી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પણ ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવી જોઈએ કારણ કે એવું કહી શકાય નહીં કે કમ્પાઉન્ડિંગના સમયે રિટ–અરજદારોએ કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૧૯૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કોઈ ગુનો કર્યો હતો.

૧૦. ઉપર દર્શાવેલ આવા સંજોગોમાં, વિ. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગાંધી વિનંતી કરે છે કે તેમની રિટ–અરજીઓમાં ગુણદોષ હોવાથી, તે મંજૂર કરવામાં આવે અને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ૯% વ્યાજ સાથે પરત કરવા માટે સંબંધિત સત્તાધિકારીને યોગ્ય રિટ જારી કરવામાં આવે.

૧૧. બીજી તરફ, રાજ્યના સામેવાળા તરફથી ઉપસ્થિત વિ. એજીપી શ્રી ચિંતન દવે દ્વારા બંને રિટ–અરજીઓનો સખત વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી દવે રજૂઆત કરશે કે આ અદાલતનો નિર્ણય અમલમાં ન હતો તે સમયે સંબંધિત સમયે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી વસૂલ કરવામાં આવી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિ. એજીપી ના જણાવ્યા મુજબ, સંબંધિત સમયે,

રાજ્યના સામેવાળા દ્વારા શુદ્ધ બુદ્ધિથી એવું માનવામાં આવતું હતું કે ક્રોલેર ક્રેન્સ મોટર વાહનોના દાયરામાં આવશે અને આરટીઓ પાસે નોંધણી કરાવ્યા વિના આવી ક્રોલેર ક્રેન્સ ચલાવવાથી કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૧૯૨ હેઠળ ગુનો બનશે. વિ. એજીપી ના જણાવ્યા મુજબ, સંબંધિત સમયે, સત્તાધિકારીઓ પાસે એવું માનવાનું કારણ હતું કે રિટ–અરજદારો કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૧૯૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે દોષિત હતા અને તેથી, એક વિશેષ અધિકાર તરીકે રિટ–અરજદારોને જરૂરી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવીને ગુનાનું સમાધાન કરવાનો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો. વિ. એજીપી એવી દલીલ કરશે કે કાયદાની કલમ–૨૦૦ ની જોગવાઈઓનો લાભ લીધા પછી, રિટ–અરજદારો હવે ફરીને એવો દાવો કરી શકે નહીં કે ફી ખોટી રીતે અથવા ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવી હતી.

૧૨. વિ. એજીપી એ આ રિટ–અરજીઓની ટકૌઅતા અંગે પણ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ અદાલત ભારતના બંધારણની કલમ–૨૨૬ હેઠળ તેની અસાધારણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પરત કરવા માટે રાજ્યને મેન્ડામસની રિટ જારી કરી શકે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિ. એજીપી ની રજૂઆત એ છે કે ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરવામાં આવી હોવાનો આક્ષેપ કરાયેલ

કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રિફંડ માટે રિટ–અરજદારો પાસે ઉપલબ્ધ યોગ્ય ઉપાય સક્ષમ અદાલતમાં દાવો દાખલ કરવાનો છે.

૧૩. વિ. એજીપી સામેવાળા નં. ૨ વતી દાખલ કરવામાં આવેલા પ્રત્યુત્તર–એફિડેવિટમાં કરવામાં આવેલી નીચેની રજૂઆતો પર આધાર રાખવા માંગે છે.

> *'૬. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે આ અરજી દ્વારા, અહીંના અરજદારે મેન્ડામસની રિટ અથવા સર્ટિઓરરીની રિટ અને અથવા મેન્ડામસના સ્વરૂપમાં અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશની માંગણી કરી છે જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવે અને જાહેર કરવામાં આવે કે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ૯% વ્યાજ સાથે પરત મળવાપાત્ર છે. અરજદારે તારીખ ૧૬/૦૧/૨૦૧૯ ના હુકમને ગેરકાયદેસર, રદબાતલ ઠરાવવા અને જાહેર કરવા માટે યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ માટે વધુ પ્રાર્થના કરી છે અને તેથી, તારીખ ૧૬/૦૧/૨૦૧૯ ના હુકમને રદ અને બાતલ કરવા માટે પ્રાર્થના કરી છે.*

૬. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે, આ અરજીઓ પાવર ઓફ એટોર્ની ધારક એટલે કે મેટાલિયા બળવંતભાઈ હરિભાઈ મારફતે કરવામાં આવી છે અને ક્રોલેર ક્રેન્સના માલિકો મારફતે કરવામાં આવી નથી. અહીં અરજદાર માત્ર પાવર ઓફ એટોર્ની છે અને તેણે આ અરજી કરવા માટે ક્રોલેર ક્રેન્સના માલિકો પાસેથી આવી પાવર ઓફ એટોર્ની મેળવી છે. એ નોંધવું જરૂરી છે કે મેસર્સ ઓનશોર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની પ્રાઈવેટ લિમિટેડ દ્વારા કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવવાનો કોઈ પુરાવો નથી જેમણે શ્રી મેટાલિયાને પાવર ઓફ એટોર્ની આપી હતી. અરજદારે અરજીના પાના ન. ૨૨ થી ૨૩ ડી પર દસ્તાવેજો જોડ્યા છે, જે શ્રી એસ. વી. ક્રેન સર્વિસ સાથે સંબંધિત છે અને અરજદાર સાથે સંબંધિત નથી. એવું જણાવવામાં આવે છે કે અરજીના ફકરા–૭ માં ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલી રજૂઆતો એસ. વી. ક્રેન સર્વિસ સાથે પણ સંબંધિત છે જે આ અરજીનો પક્ષકાર નથી. એ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે ઉક્ત અરજીઓ કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રિફંડની માંગણી માટે દાખલ કરવામાં આવી છે જે સંબંધિત સમયે ચૂકવવામાં આવી હતી કારણ કે પ્રશ્નવાળું વાહન મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૩૯ હેઠળ નોંધાયેલ ન હતુ. તેથી,

અરજદારે તે સમયે મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯૨ સાથે વાંચતા કલમ ૨૯ હેઠળ ગુનો કર્યો હતો.

૮. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે, અહીં અરજદારે ૨૦૦૫ માં ઉક્ત ગુનાનું સમાધાન કરાવવાની માંગ કરી હતી, અને તેના દ્વારા સમાધાન કરવામાં આવ્યું ન હતુ. સંબંધિત વાહન માલિકે સ્વેચ્છાએ મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૨૦૦ ની જોગવાઈનો આશરો લીધો હતો અને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવી હતી. તે સમયે પ્રવર્તમાન મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯૨ ની જોગવાઈમાં ખાસ કરીને નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:–

'જે કોઈ મોટર વાહન ચલાવે છે અથવા મોટર વાહનનો ઉપયોગ કલમ ૩૯ ની જોગવાઈના ભંગમાં કરવા દે છે તે પ્રથમ ગુના માટે દંડ સાથે શિક્ષાપાત્ર થશે જે રૂ. ૫૦૦૦ સુધી વિસ્તરી શકે છે પરંતુ બીજા ગુના માટે કે પછીના ગુના માટે રૂ. ૨૦૦૦ થી ઓછો હશે નહીં"

૯. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે, જો નામદાર અદાલત મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯૨ પર

કૃપા કરીને વિચાર કરે, તો ઉક્ત કલમ માત્ર એવા કિસ્સાઓમાં જ લાગુ પડતી નથી કે જ્યાં મોટર વાહનો ચલાવવામાં આવે છે પરંતુ એવા કિસ્સાઓમાં પણ લાગુ પડે છે કે જ્યા, કલમ ૩૯ ની જોગવાઈના ભંગમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

૧૦. એવું સબમિટ કરવામાં આવે છે કે, મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯૨ નામની જોગવાઈમાં એવો પણ ઉલ્લેખ છે કે કલમ ૩૯ ની જોગવાઈના ભંગમાં ઉપયોગમાં લેવાતા મોટર વાહનને પ્રથમ ગુના માટે દંડ સાથે શિક્ષા કરવામાં આવશે જે રૂ. ૫૦૦૦/– સુધી વિસ્તરી શકે છે પરંતુ રૂ. ૨૦૦૦/– થી ઓછો રહેશે નહીં. વર્તમાન કેસમા, અરજદારના કહેવા મુજબ, ઉક્ત વાહનને રસ્તા પર ચલાવવું જરૂરી નથી. જો ઉક્ત જોગવાઈ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો પણ આવા વાહનની નોંધણી ન કરાવવી એ મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૯૨ સાથે વાંચતા કલમ ૩૯ ની જોગવાઈનો ભંગ ગણાશે. સંબંધિત વાહન માલિકે સ્વેચ્છાએ, વર્ષ ૨૦૦૫ માં ૧૯૮૮ ના કાયદાની કલમ ૨૦૦ હેઠળ ઉક્ત ગુનાનું સમાધાન કરવાનો નિર્ણય લીધો હતો અને

કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવી છે. કલમ ૨૦૦ ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ ગણાવેલા ગુનાઓના સમાધાન માટેની રકમ સ્પષ્ટ કરવા માટે રાજ્ય હેઠળ ડેલીગેટ તરીકે રાજ્ય સરકારને માર્ગદર્શન આપશે. એ ફરજિયાત નથી કે અધિકૃત અધિકારી હંમેશા તે ગુનાનું સમાધાન કરશે. તે ગુનાનું સમાધાન કરાવવા માટે આરોપીની ઈચ્છા પર શરતી છે. તે ગુનાનું સમાધાન કરાવવા માટે આરોપીની ઈચ્છા પર શરતી છે. તે ફોજદારી કેસની સંસ્થાન પહેલાં પણ કરી શકાય છે. ગુનાનું સમાધાન કરાવવાની અરજદારની ઈચ્છાના કિસ્સામા, અધિકૃત અધિકારીને હુકુમત અને સત્તા મળે છે અને તે ગુનાનું સમાધાન કરે છે અને આરોપીને તે ચૂકવવા જણાવે છે. તેના પાલન પર, કાર્યવાહી, જો અગાઉથી સંસ્થાપિત કરવામાં આવી હોય, તો બંધ કરવામાં આવશે અથવા આગળ કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે નહીં. ગુનાના કમ્પાઉન્ડિંગને સ્વીકારવું અથવા યોગ્ય અદાલતમાં કાર્યવાહીનો સામનો કરવો એ આરોપીના ભાગે સ્વેચ્છા અથવા ઈચ્છાની બાબત છે. (૧૯૯૬ (૦) એઆઈજેઈએલ – એસસી ૨૦૪૪૩).

૧૧. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે, આ અરજી દ્વારા, અરજદાર મેન્ડામસની રિટ માંગી રહ્યો છે જેના દ્વારા, સામેવાળા સત્તાધિકારીઓને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ની રકમ પરત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે. પરંતુ બોમ્બે મોટર વહિકલ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૮ હેઠળ કલમ–૯ ટેક્સના રિફંડ સાથે સંબંધિત છે. આ એકમાત્ર જોગવાઈ છે જે સત્તાધિકારીને રિફંડ આપવાની સત્તા આપે છે અને એવું આદરપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે કે કોઈ પણ પ્રોસિક્યુશનના બદલામાં ગુનો કરવાના સંબંધમાં કમ્પાઉન્ડિંગ ફી વસૂલવાની હોવાના સરળ કારણસર સામેવાળા સત્તાધિકારીઓને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી નું રિફંડ આપવાની સત્તા આપતી કોઈ જોગવાઈ નથી. હવે, આ તબક્કે, એક પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકે છે કે જો વાહન માલિકે સંબંધિત સમયે પ્રોસિક્યુશન સામે આગળ વધવાનું પસંદ કર્યું હોય, તો તે કિસ્સામા, શું તે પ્રોસિક્યુશન માફ કરવાની દલીલ કરવા માટે હકદાર છે?

૧૨. હું નિવેદન કરું છું અને રજૂઆત કરું છું કે, વર્ષ ૨૦૦૫ માં સંબંધિત વાહન માલિકે ગુનાનું સમાધાન સ્વીકાર્યા પછી લગભગ ૧૪ વર્ષના લાંબા ગાળા પછી આ અરજીઓ કરવામાં

આવી છે. આ નામદાર અદાલતે ક્રોલેર ક્રેન્સના કેસમાં ચુકાદો આપ્યા પછી પણ, જેના દ્વારા અદાલતે સામેવાળાને કેટલાક ક્રોલેર ક્રેન્સને મોટર વાહન ન ગણીને ટેક્સની રકમ પરત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે, તે પછી પણ અહીંના અરજદારે આશરે ૪.૫ વર્ષના સમયગાળા પછી આ નામદાર અદાલતનો સંપર્ક કર્યો છે. એવું આદરપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે કે અરજદાર ક્રોલેર ક્રેનના ઘણા માલિકોનો પાવર ઓફ એટોર્ની ધારક છે અને તે માલિકો વતી, તે પ્રાદેશિક વાહનવ્યવહાર કચેરીઓની કચેરીઓમાં કામ કરે છે. તેથી, વાસ્તવમા, અરજદાર પાસે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પરત કરવાની માંગ કરતી તેની અરજી દાખલ કરવા માટે કોઈ લોકસ (હક) નથી."

૧૪. ઉપર દર્શાવેલ આવા સંજોગોમાં, વિ. એજીપી વિનંતી કરે છે કે રિટ–અરજીઓમાં કોઈ ગુણદોષ નથી, તેને નાંજૂર કરવામાં આવે.

<u>વિશ્લેષણ:–</u>

૧૫. પક્ષકારો તરફથી ઉપસ્થિત વિ. વકીલોની સુનાવણી કર્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રી ધ્યાને લીધા પછી, બે પ્રશ્નો અમારી વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થાય છે.

[૧] શું આ અદાલત ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૨૦૦ હેઠળ સંબંધિત સમયે ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવી હોવાનો આક્ષેપ કરાયેલ કમ્પાઉન્ડિંગ ફી પરત કરવા માટે રાજ્યને મેન્ડામસની રિટ જારી કરી શકે?

[૨] શું રિટ–અરજદારોએ કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૨૦૦ હેઠળ સંબંધિત સમયે વસૂલ કરવામાં આવેલી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રિફંડની માંગણી કરવા માટે કોઈ કેસ બનાવ્યો છે?

૧૬. અમે બે રિટ–અરજીઓની ટકૌઅતા અંગેના પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ આપીશું.

૧૭. કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રૂપમાં રિટ–અરજદારો પાસેથી મેળવેલા નાણાં પરત કરવા માટે સામેવાળા સત્તાધિકારીને મેન્ડામસની રિટ જારી કરવાની પ્રાર્થના સાથે રિટ–અરજીઓ કરવામાં આવી છે અને તેથી, રિટ–અરજીઓમાં માંગવામાં આવેલી દાદ નાણાંના દાવાની પ્રકૃતિની છે.

૧૮. ઉપરોક્ત પ્રશ્ન પર સુપ્રીમ કોર્ટ દ્ધારા એચએમએમ લિમિટેડ વિરુદ્ધ એડમિનિસ્ટ્રેટર બેંગલોર સિટી કોર્પોરેશન, (૧૯૯૯) ૪ એસસીસી ૬૪૦ : (એઆઇઆર ૧૯૯૦ એસસી ૪૭) ના કેસમાં વિચારણા કરવામાં આવી હતી, જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે કાયદાની સત્તા વિના ટેક્સ કે નાણાંની વસૂલાત અનુચ્છેદ–૨૬૫ હેઠળ ખરાબ છે; સામેવાળા– કોર્પોરેશન, જે એક વૈધાનિક સત્તાધિકારી છે, તેને રકમ અટકાવી રાખવાનો કોઈ હક નથી; આ રકમ પરત કરવાપાત્ર છે. તે કેસમાં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું મ્યુનિસિપલ હદમાં ઉપયોગ, વપરાશ અથવા વેચાણ ન થતાં હોય તેવા માલ સંબંધમાં ઓક્ટ્રોય લાદી શકાય કે એકત્રિત કરી શકાય? અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે શહેરની હદમાં માત્ર ભૌતિક પ્રવેશથી ઓક્ટ્રોયની વસૂલાત આકર્ષાતી નથી અને નિકાસ કરવાના હેતુથી અથવા તેને શહેરની બહાર લઈ જવાના હેતુથી ડ્રમમાંથી બોટલોમાં હોર્લિક્સ પાવડર ભરવો એ હોર્લિક્સ પાવડરનો ઉપયોગ કે વપરાશ નથી જે ઓક્ટ્રોયની વસૂલાતને આકર્ષિત કરે. તેથી આ રકમ કાયદાની સત્તા વિનાનું એકત્રીકરણ બને છે. ચુકાદાના ફકરા ૧૩ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે હુકમ કર્યો હતો (એઆઇઆર ના પાના ૫૩ પર):

> *'તેથી, અમે ઠરાવીએ છીએ કે હાઈકોર્ટના વિ. એકલ ન્યાયાધિશ દ્ધારા નિર્દેશિત રિફંડની રકમની ચકાસણીને*

આધીન રહીને રકમ પરત કરવી જોઈએ. આમ, અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. તેથી, હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચનો ચુકાદો અને હુકમ રદ કરવામાં આવે છે. હકીકતો અને સંજોગોમા, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ રહેશે નહીં."

૧૯. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ ટેક્સિસ, નોવગોંગ વિરુદ્ધ સાલોના ટી કંપની લિમિટેડ વગેરે, (એઆઈઆર ૧૯૯૦ એસસી ૭૭૨) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા સમાન વલણ અપનાવવામાં આવ્યું હતું. તેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો હતો કે સામાન્ય રીતે એવા કિસ્સામાં કે જ્યાં કાયદાની સત્તા વિના ટેક્સ અથવા નાણાં વસૂલ કરવામાં આવ્યા હોય, તે પરત કરવા જોઈએ અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજીમાં અદાલત પાસે રિફંડનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા છે જ્યાં સુધી અરજદારના ભાગે ટાળી શકાય તેવી વિલંબ ન હોય જે કાં તો તેના દાવાઓનો ત્યાગ સૂચવે છે અથવા જે એવી પ્રકૃતિનો છે જેના માટે કોઈ સંભવિત સ્પષ્ટતા નથી અથવા જેનાથી સામેવાળા અથવા કોઈ ત્રીજા પક્ષને નુકસાન થશે; એ વાત સાચી છે કે કેટલાક કિસ્સાઓમાં ત્રણ વર્ષના સમયગાળાને સામાન્ય રીતે એવા સમયગાળા તરીકે લેવામાં આવે છે જેની આગળ અદાલતે દાદ આપવી જોઈએ નહીં પરંતુ તે કોઈ અફર નિયમ નથી. તે દરેક કેસની હકીકતો પર આધાર રાખે છે. તે કેસમાં આસામમાં ગુવાહાટી હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે

હુકમ અને માંગણીની નોટિસો રદ કરતો ચુકાદો આપ્યો હતો પરંતુ અપીલકર્તાઓ દ્વારા માંગવામાં આવેલી રિફંડની દાદનો ઇનકાર કર્યો હતો. તેનાથી નારાજ થઈને, અપીલકર્તાઓએ સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ અપીલો કરી હતી જેમાં ગેરકાયદેસર આકારણી હુકમોને અનુસરીને એકત્રિત કરવામાં આવેલો ટેક્સ પરત કરવા માટે સામેવાળાને નિર્દેશો આપવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે, બાબતની વિચારણા પર, અપીલો મંજૂર કરી, હાઈકોર્ટના ચુકાદા અને હુકમને તે મર્યાદા સુધી રદ કર્યો કે જ્યાં સુધી તેણે સામેવાળા દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવેલા ટેક્સના રિફંડનો ઇનકાર કર્યો હતો.

૨૦. સુગનમલ વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૫ એસસી ૧૭૪૦ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટમાં એક બંધારણીય બેંચે ટેક્સના રિફંડના પ્રશ્ન પર વિચારણા કરી હતી અને ઠરાવ્યું હતું કે જો કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેમને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને હાઈકોર્ટ પાસે કોઈ યોગ્ય હુકમ પસાર કરવાની સત્તા છે, પરંતુ માત્ર રાજ્ય દ્વારા ટેક્સ તરીકે ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરવામાં આવ્યા હોવાનો આક્ષેપ કરાયેલ નાણાં પરત કરવાનો રાજ્યને નિર્દેશ આપતી મેન્ડામસની રિટ જારી કરવા માટેની અરજી સામાન્ય રીતે ટકી નથી, તે સરળ કારણસર કે આવા રિફંડ માટેનો દાવો હંમેશા તે સત્તાધિકારી સામે દાવામાં કરી શકાય છે જેણે ટેક્સ

તરીકે ગેરકાયદેસર રીતે નાણાં એકત્રિત કર્યા હતા અને આવા દાવામાં રાજ્ય માટે દાવા સામે તમામ સંભવિત દલીલો ઉપસ્થિત કરવાનું ખુલ્લું છે, એવી દલીલો કે જે મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, રિટ હુકુમતના ઉપયોગમાં યોગ્ય રીતે ઉપસ્થિત કરી શકાતી નથી અને ધ્યાનમાં લઈ શકાતી નથી. પ્રશ્નની ચર્ચા કરતી વખતે, અદાલતે નીચે મુજબનું અવલોકન કર્યું હતું (પાના ૧૭૪૨ પર) :

> *'અમને એવા કેસોનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે કે જેમાં ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરાયેલા ટેક્સ પરત કરવાનો રાજ્યને નિર્દેશ આપતા હુકમો જારી કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તે તમામ કેસો એવા હતા કે જેમાં અરજીઓમાં આકારણીની વૈધતાને પડકારવામાં આવી હતી અને ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરાયેલા ટેક્સને પરત કરવા માટેની પરિણામી દાદ માટે માંગણી કરવામાં આવી હતી. અમને એવા કોઈ કેસનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો નથી કે જેમાં રાજ્ય પાસેથી ગેરકાયદેસર વસૂલાત કરવાના કારણે બાકી નીકળતા નાણાંનું રિફંડ મેળવવાના હેતુથી અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી દ્વારા અદાલત સમક્ષ રજૂઆત કરવામાં આવી હોય. જ્યારે જે હુકમ હેઠળ રકમ એકત્રિત કરવામાં આવી હતી તે*

હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરાયેલી રકમો પરત કરવાનો નિર્દેશ આપતા પરિણામી હુકમને વ્યાજબી ઠેરવતા સિદ્ધાંતને એવા કેસોમાં વિસ્તૃત કરવો યોગ્ય ગણાતા નથી કે જેમાં માત્ર નાણાં પરત કરવા માટેના હુકમો માંગવામાં આવ્યા હોય."

૨૧. મેસર્સ શ્રી વૈદ્યનાથ આયુર્વેદ ભવન પ્રાઈવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, ૧૯૯૬ (૮) જેટી (એસસી) ૧૭૭ : (એઆઈઆર ૧૯૯૬ એસસી ૨૮૨૯) ના કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટની ડિવિઝન બેંચે સાલોના ટી કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ ટેક્સિસ નોવગોંગ (સુપ્રા) અને સુગનમલ વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય (સુપ્રા) માં અગાઉના નિર્ણય પર વિચારણા કરી હતી અને ઠરાવ્યું હતું કે રિટ અરજી એ સામાન્ય કેસ નથી; તે એવો કેસ હતો જ્યાં સામેવાળા–રાજ્યે આ અદાલતના હુકમને આગળ ધપાવવામાં આ અદાલતે ઉચ્ચ બંધારણીય સત્તાધિકારી પાસેથી જે અપેક્ષા રાખી હતી તે મુજબ કામ કર્યું ન હતું; તે કંઈક એવું છે જે આ અદાલત સ્વીકારી શકે નહીં; સામેવાળા–રાજ્ય આ અદાલતના હુકમ દ્વારા રિટ અરજદારોને, અપીલકર્તાઓ સહિત, તેમની પાસેથી વસૂલ કરાયેલી રકમ પરત કરવા માટે બંધાયેલું હતું જે ગેરકાયદેસર હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું; જો રિફંડ દાવાને અસ્વીકાર કરવા માટે કાયદામાં કોઈ સારું કારણ

હોય, તો તે જણાવવું જોઈતું હતું; ૧૧ વર્ષ સુધી અપીલકર્તાઓના રિફંડ દાવાનો પ્રતિભાવ ન આપવો અને પછી કારણ વગર તેને નકારી કાઢવો એ આ અદાલત પ્રત્યે અનાદરપૂર્વક વર્તન કરવું છે. અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે તેથી, એમ માની લઈએ કે આ માત્ર નાણાં માટેની રિટ અરજી હતી, તો પણ રિટ અરજદારો રિટ અરજદારોના સામાન્ય પ્રવાહની બહાર હતા, અને તેના પર કામ કરીને, હાઈકોર્ટે રિફંડનો હુકમ કરવો જોઈતો હતો. સુપ્રીમ કોર્ટે અપીલ મંજૂર કરી, પટના હાઈકોર્ટના ચુકાદાને રદ કર્યો, અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ પણ મંજૂર કરી, રિફંડનો ઈનકાર કરતા રાજ્ય સરકારના હુકમને રદ કર્યો અને સામેવાળા રાજ્યને અપીલકર્તાઓને વાર્ષિક ૧૨% ના દરે વ્યાજ સાથે રૂ. ૯૦,૭૨૩/- ની રકમ ચૂકવવાનો હુકમ કર્યો.

૨૨. બોમ્બે હાઈકોર્ટની કુલ બેંચે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ ચિત્તોશ મુખરજી બોલતા ન્યૂ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય ના કેસમાં, જે એઆઈઆર ૧૯૯૦ બોમ્બે ૨૩૯ માં અહેવાલ થયેલ છે, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

> *'૧૫. એ પણ સમાન રીતે સ્થાપિત કાયદો છે કે ગેરકાયદેસર ટેક્સ અથવા ડ્યુટી માટે એકત્રિત કરવામાં આવેલા નાણાં*

પરત કરવા અને/અથવા પાછા આપવાની રાજ્યની જવાબદારીનો અમલ કરાવવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ટકી રહેશે. સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર વિરુદ્ધ કન્હૈયા લાલ, એઆઈઆર ૧૯૫૯ એસસી ૧૩૫ ના કેસમાં નિર્ણય થયો ત્યારથી જ, સતત એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કાયદાની સત્તા વિનાના ટેક્સ અથવા ડ્યુટી પેટેની ચુકવણી એ ભારતીય કરાર કાયદાની કલમ–૭૨ ના અર્થમાં ભૂલથી કરવામાં આવેલી ચુકવણી છે. કલમ ૭૨ સમકક્ષ સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. તેથી, કાયદાની સત્તા વિના એકત્રિત કરવામાં આવેલા ટેક્સને અટકાવી રાખવાનો દાવો કરીને, સરકાર પોતાને સમૃદ્ધ બનાવી શકે નહીં અને જે વ્યક્તિએ ભૂલથી અથવા દબાણ હેઠળ ચુકવણી કરી હતી તેને પુનઃસ્થાપના કરવા માટે તે જવાબદાર છે જુઓ (૧) પટેલ ઈન્ડિયા (પ્રાઈવેટ) લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એઆઈઆર ૧૯૭૩ એસસી ૧૩૦૦ (પાના ૧૩૦૪ પર), ફકરા ૧૫ થી ૧૮; (૨) ડી. કાવસજી એન્ડ કંપની વિરુદ્ધ મૈસૂર રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૭૫ એસસી ૮૧૩ (સુપ્રા): (૩) શ્રી વલ્લભ ગ્લાસ વર્ક્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એઆઈઆર ૧૯૮૪ એસસી ૯૭૧; (૪) કમિશનર

વિરુદ્ધ અ૊ૌરૈયા ચેમ્બર, ૧૯૮૬ (૨૫) ઈએલટી ૮૬૭ (પાના ૮૭૨ પર) : (એઆઇઆર ૧૯૮૬ એસસી ૧૫૫૬ પાના ૧૫૫૯ પર) (સેલ્સ ટેક્સના રિફંડ માટેની ખાતાકીય કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવતા), ફકરા ૧૧ થી ૧૭, ૨૮ અને ૩૧; (૫) સાલોના ટી કંપની વિરુદ્ધ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ ટેક્સિસ, ૧૯૮૮ (૩૩) ઈએલટી ૨૪૯: (એઆઇઆર ૧૯૯૦ એસસી ૭૭૨) (ફકરા ૪૬ થી ૫૧ અને ૫૫); (૬) આયુર્વેદ ફાર્મસી વિરુદ્ધ તામિલનાડુ રાજ્ય, એઆઇઆર ૧૯૮૯ એસસી ૧૨૩૦ (ફકરો ૪૮), વગેરે..

૧૬. અન્ય એક મૂળભૂત વિધાન જે વિવાદથી પર છે તે એ છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અદાલતની હુકુમત વિવેકાધીન છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાઓ બંધારણના સુધારા સિવાયના કાયદા દ્વારા છીનવી શકાતી નથી કે ઘટાડી શકાતી નથી (જુઓ ઇન રી ધ કેરળ એજ્યુકેશન બિલ, ૧૯૫૭, એઆઇઆર ૧૯૫૮ એસસી ૯૫૬. પરંતુ રિટ કોર્ટ મનસ્વી રીતે કામ કરતી નથી અને ન્યાય કરવા માટે અમુક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો અનુસાર પોતાની જાતને માર્ગદર્શન આપે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અદાલતની સત્તાઓ અમુક

સ્વ-લાદવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધીન છે. ટેક્સના રિફંડનો હુકમ કરવા માટે અદાલતની રિટ હુકુમતની આ સંક્ષિપ્ત પ્રકૃતિનો નિર્દેશ ઘણા અહેવાલ થયેલા નિર્ણયોમાં આપવામાં આવ્યો છે કે જેના પર અરજદારોના વિ. વકીલ શ્રી હિદાયતુલ્લાહે કાયદાની સત્તા વિના એકત્રિત કરાયેલા ટેક્સ અથવા ડ્યુટી પરત કરવાની સરકારની બંધનકર્તા જવાબદારી છે તેવી તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં આધાર રાખ્યો હતો [જુઓ સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર વિરુદ્ધ કન્હૈયા લાલ (સુપ્રા); મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ ખોડા ભાઇ, એઆઈઆર ૧૯૬૪ એસસી ૧૦૦૬; તિલકચંદ મોતીચંદ વિરુદ્ધ એચ. બી. મુનશી, એઆઈઆર ૧૯૭૦ એસસી ૮૯૮ અને ડી. કાવસજી એન્ડ કંપની વિરુદ્ધ મૈસૂર રાજ્ય, (એઆઈઆર ૧૯૭૫ એસસી ૮૧૩ (પાના ૮૧૪ પર) (સુપ્રા)]. જો અદાલતને જણાય કે આકારણી રદબાતલ હતી, તો પણ તે પુનઃચુકવણીનો નિર્દેશ આપતા તેના વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા માટે બંધાયેલી નથી. વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ તેની પોતાની હકીકતો અને સંજોગો પર આધાર રાખશે અને સામાન્ય નિયમ બનાવવો સરળ નથી કે ઇચ્છનીય પણ નથી [જુઓ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ ખોડા ભાઈ (સુપ્રા) માં દાસ

ગુપ્તા, જે. ના અવલોકનો જેનો ઉલ્લેખ ડૉ. કાવસજી એન્ડ કંપનીના કેસમાં (સુપ્રા) મેથ્યુ, જે. દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો]. આમ, રિટ અરજીમાં રિફંડ માંગતા અરજદારનું વર્તન ચોક્કસપણે સુસંગત છે. કેટલાક અહેવાલ થયેલા કેસોમા, અરજદારના ભાગે ગેરવાજબી વિલંબ, સંમતિ અને ગંભીર વિલંબના આધારે, રિટ કોર્ટે કાયદેસરની સત્તા વિના એકત્રિત કરાયેલા ટેક્સનું રિફંડ આપવાનો ઈનકાર કર્યો હતો. વળી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વ્યક્તિગત દાદ માંગતા અરજદારે, અન્ય બાબતો સાથે, સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે તેને નુકસાન અથવા અન્યાય થયો છે."

૨૩. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા જાણી જોઈને વ્યાપક રાખવામાં આવી છે અને તે વડી અદાલતને એવા પક્ષકારને સંપૂર્ણ દાદ આપવા માટે પૂરતી સત્તા આપે છે કે જેણે રિટ હુકુમતના ઉપયોગ માટે કેસ બનાવ્યો છે. હેબિયસ કોર્પસ, પ્રોહિબિશન, ક્વો વોરંટો અને સર્ટિઓરરીની પ્રકૃતિની રિટ જારી કરવા ઉપરાંત, તે કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને યોગ્ય નિર્દેશો અથવા હુકમ જારી કરવાની સત્તા પણ આપે છે. જ્યારે નિર્દેશ જારી કરવાની વાત આવે છે, ત્યારે તે ઉપાય માત્ર સત્તાધિકારી સામે જ ઉપયોગ કરવા માટે મર્યાદિત નથી. તે સમાન બળ સાથે વ્યક્તિ સામે જારી કરી

શકાય છે. સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદાઓ દ્વારા હવે કાયદો સુસ્થાપિત થયો છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતની હુકુમતને ઇંગ્લિશ અદાલતોની પરમાધિકાર રિટ જારી કરવાની હુકુમત સાથે સરખાવીને સંકુચિત રીતે અર્થઘટન કરવાનો નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ નિર્દેશો અથવા હુકમો જારી કરવાની વડી અદાલતની સત્તા સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા દ્વારકા નાથ વિરુદ્ધ આઇ. ટી. ઓફિસર, એઆઇઆર ૧૯૬૬ એસસી ૮૧ માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી હતી. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું (એઆઇઆર ના પાના ૮૪, ૮૫ પર).

'આ અનુચ્છેદ વ્યાપક શબ્દપ્રયોગમાં રચાયેલો છે અને તે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ વડી અદાલતોને જ્યાં પણ અન્યાય જણાય ત્યાં પહોંચવા માટે વ્યાપક સત્તા આપે છે. બંધારણે સત્તાની પ્રકૃતિ, જે હેતુ માટે અને જે વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી સામે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે તેનું વર્ણન કરવામાં જાણી જોઈને વ્યાપક ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે ઇંગ્લેન્ડમાં સમજાય છે તે મુજબ પરમાધિકાર રિટની પ્રકૃતિની રિટ જારી કરી શકે છે, પરંતુ તે રિટનો વ્યાપ પણ 'પ્રકૃતિ" શબ્દના ઉપયોગ દ્વારા વ્યાપક બનાવવામાં આવ્યો છે, કારણ કે ઉક્ત શબ્દપ્રયોગ ભારતમાં જારી કરી શકાય તેવી રિટને ઇંગ્લેન્ડમાં જારી કરાતી

રિટ સાથે સરખાવતો નથી, પરંતુ માત્ર તેના પરથી એક સામ્યતા દોરે છે. તે સિવાય, વડી અદાલતો પરમાધિકાર રિટ સિવાયના નિર્દેશો, હુકમો અથવા રિટ પણ જારી કરી શકે છે. તે વડી અદાલતોને આ દેશની વિશિષ્ટ અને જટિલ જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે દાદને મોલ્ડ કરવા સક્ષમ બનાવે છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતની સત્તાના વ્યાપને પરમાધિકાર રિટ જારી કરવાની ઈંગ્લિશ અદાલતોની સત્તા સાથે સરખાવવાનો કોઈપણ પ્રયાસ એ સંઘીય માળખા હેઠળ કાર્યરત ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં એકતંત્રી સરકાર ધરાવતા ઈંગ્લેન્ડ જેવા સરખામણીમાં નાના દેશમાં વર્ષોથી વિકસેલા બિનજરૂરી પ્રક્રિયાગત નિયંત્રણો લાવવાનો છે. આવું અર્થઘટન ખુદ અનુચ્છેદના હેતુને જ નષ્ટ કરે છે."

૨૪. કેટલીકવાર અન્યાયગ્રસ્ત અરજદારને પૂરતી દાદ આપવા માટે એ અનિવાર્ય બની જાય છે કે કોઈ પ્રકારની પરિણામી દાદ પણ આપવામાં આવે. આ જ કારણ છે કે સુપ્રીમ કોર્ટની ભાષામાં વડી અદાલતો કેસની "વિશિષ્ટ અને જટિલ જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે દાદને મોલ્ડ કરવા" માટે હકદાર છે. દાખલા તરીકે, આ પ્રશ્ન એવા કેસોમાં ઉપસ્થિત થયો છે

જ્યાં સેલ્સ–ટેક્સની આકારણી સંબંધિત હુકમોને પડકારવામાં આવ્યા છે. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ ભાઈલાલ ભાઇ, એઆઈઆર ૧૯૬૪ એસસી ૧૦૦૬ માં હકીકતો એ હતી કે પડકારવામાં આવેલા નોટિફિકેશન હેઠળ ટેક્સની આકારણીને વડી અદાલત દ્વારા અમાન્ય ઠરાવવામાં આવી હતી. જો કે, આકારણી કરાયેલા ટેક્સનો એક ભાગ અરજદારો દ્વારા અગાઉથી જ જમા કરાવી દેવામાં આવ્યો હતો.

૨૫. સર્ટિઓરરીની રિટ દ્વારા હુકમને રદ કરવા ઉપરાંત, વડી અદાલત દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે એકત્રિત કરાયેલી રકમ પરત કરવા માટે મધ્યપ્રદેશ રાજ્યને આદેશ આપતી મેન્ડામસની રિટ પણ જારી કરવામાં આવી હતી. ટેક્સ રિફંડ કરવાનો નિર્દેશ આપતા હુકમને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો અને દાસ ગુપ્તા, જે. એ અવલોકન કર્યું હતું : (એઆઈઆર ના પાના ૧૦૧૧ પર).

> *'અમને એવું માનવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી કે વડી અદાલતો પાસે આ સત્તા નથી. જો કોઈ હકનું ઉલ્લંઘન થયું હોય –– ભલે તે મૂળભૂત હક હોય કે વૈધાનિક હક –– અને અન્યાયગ્રસ્ત પક્ષકાર હકના અમલ માટે અદાલત સમક્ષ આવે છે તો જો અદાલત માત્ર આવા હકની અસ્તિત્વતા અથવા*

હકીકતની જાહેરાત કરે કે તે અસ્તિત્વમાં રહેલા હકનું ઉલ્લંઘન થયું છે તો તે સંપૂર્ણ દાદ આપશે નહીં. જ્યાં હકનું ઉલ્લંઘન કરવાની માત્ર ધમકી આપવામાં આવી હોય, ત્યાં સરકાર અથવા અન્ય વૈધાનિક સત્તાધિકારીને વિચારાયેલ પગલાં ન લેવાનો આદેશ આપતો હુકમ પૂરતો રહેશે. આ અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં માત્ર ધમકી જ આપવામાં આવી હોય અને હકનું વાસ્તવમાં ઉલ્લંઘન ન થયું હોય ત્યાં અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ટકી રહેશે અને અદાલતો મનાઈહુકમની પ્રકૃતિમાં હુકમ કરીને જરૂરી દાદ આપશે. એવું કહેવું ભાગ્યે જ વ્યાજબી હશે કે જ્યારે અદાલત મનાઈહુકમના હુકમની પ્રકૃતિમાં આવા આદેશ દ્વારા દાદ આપશે જ્યાં હક પર આક્રમણની માત્ર ધમકી આપવામાં આવી હોય ત્યારે પણ અદાલતે, જ્યાં હક પર વાસ્તવમાં આક્રમણ થયું હોય, પરિણામી દાદ આપવાનો ઈનકાર કરવો જ જોઈએ અને માત્ર હક અસ્તિત્વમાં છે અને તેના પર આક્રમણ થયું છે તેવી જાહેરાતથી અથવા કરવામાં આવેલા ગેરકાયદેસર હુકમને માત્ર રદ કરવાથી સંતોષ માનવો જોઈએ."

૨૬. ઉપરોક્ત નક્કી થયેલા કેસોમાં વ્યક્ત કરાયેલા મંતવ્યોના સર્વગ્રાહી દ્રષ્ટિકોણથી, જે સ્થિતિ ઉદ્‌ભવે છે તે એ છે કે આ અદાલત પાસે તેના નાગરિકો પાસેથી ટેક્સ અથવા ફી ના રૂપમાં ગેરકાયદેસર રીતે મેળવેલી રકમ પરત કરવા માટે સામેવાળા–રાજ્યને રિટ/નિર્દેશ જારી કરવાની સત્તા છે.

<u>બીજો પ્રશ્ન:–</u>

૨૭. હવે અમે બીજા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે આગળ વધીશું કે શું રિટ–અરજદારો દ્વારા તેના પર ૯% વ્યાજ સાથે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ના રિફંડ માટે કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો છે કે કેમ.

૨૮. બંને બાજુએ રજૂ કરાયેલી પરસ્પર દલીલો પર ધ્યાન આપતા પહેલા, આપણે કાયદા, ૧૯૮૮ ની કેટલીક સુસંગત જોગવાઈઓ જોવી જોઈએ.

૨૯. "મોટર વાહન" અથવા "વાહન" શબ્દ કાયદાની કલમ–૨(૨૮) હેઠળ નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે:–

> *“(૨૮) “મોટર વાહન” અથવા “વાહન” એટલે રસ્તાઓ પર ઉપયોગ માટે અનુકૂળ બનાવેલું યાંત્રિક રીતે સંચાલિત*

કોઈપણ વાહન, પછી ભલે સંચાલન બળ તેને બહારના કે આંતરિક સ્ત્રોતમાંથી ટ્રાન્સમિટ કરવામાં આવતું હોય અને જેમાં એવા ચેસિસનો સમાવેશ થાય છે કે જેની સાથે બોડી જોડવામાં આવી ન હોય અને ટ્રેલર હોય; પરંતુ તેમાં નિશ્ચિત ટ્રેક પર ચાલતા વાહનનો અથવા માત્ર ફેક્ટરીમાં અથવા અન્ય કોઈ બંધ પરિસરમાં ઉપયોગ માટે અનુકૂળ બનાવેલા ખાસ પ્રકારના વાહનનો અથવા ૧[પચ્ચીસ ક્યુબિક સેન્ટીમીટર] થી વધુ ન હોય તેવી એન્જિન ક્ષમતાવાળા ચાર કરતાં ઓછા પૈડાં ધરાવતા વાહનનો સમાવેશ થતો નથી;"

૩૦. કાયદાનું પ્રકરણ ૪ મોટર વાહનોની નોંધણી માટેની જોગવાઈ કરે છે. પ્રકરણ–૪ માં આવતી કાયદાની કલમ–૩૯ નોંધણીની આવશ્યકતા અંગે છે. કલમ–૩૯ આ મુજબ વંચાય છે:–

"૩૯. નોંધણીની આવશ્યકતા.—કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ મોટર વાહન ચલાવશે નહીં અને મોટર વાહનોનો કોઈપણ માલિક વાહનને કોઈપણ જાહેર સ્થળે અથવા અન્ય કોઈ સ્થળે ચલાવવાની પરવાનગી આપશે નહીં અથવા ચલાવવા દેશે નહીં જ્યાં સુધી આ પ્રકરણ અનુસાર વાહનની નોંધણી

કરવામાં ન આવી હોય અને વાહનની નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર સસ્પેન્ડ કે રદ કરવામાં આવ્યું ન હોય અને વાહન નિર્ધારિત રીતે પ્રદર્શિત નોંધણી માર્ક ધરાવતું ન હોય:

શરતે કે આ કલમમાંનું કંઈપણ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી શરતોને આધીન ડીલરના કબ્જામાં રહેલા મોટર વાહનને લાગુ પડશે નહીં."

૩૧. કાયદાનું પ્રકરણ–૧૩ ગુનાઓ, દંડ અને પ્રક્રિયા માટેની જોગવાઈ કરે છે. કલમ–૧૯૨ જોગવાઈ કરે છે કે જો વાહન નોંધણી વગર ઉપયોગમાં લેવાય તો તે ગુનો બનશે. કલમ–૧૯૨ આ મુજબ વંચાય છે:–

"૧[૧૯૨. નોંધણી વગર વાહનનો ઉપયોગ કરવો.—(૧) જે કોઈ કલમ ૩૯ ની જોગવાઈઓના ભંગમાં મોટર વાહન ચલાવે છે અથવા મોટર વાહનનો ઉપયોગ કરવા દે છે અથવા પરવાનગી આપે છે તે પ્રથમ ગુના માટે દંડ સાથે શિક્ષાપાત્ર થશે જે પાંચ હજાર રૂપિયા સુધી વિસ્તરી શકે છે પરંતુ બે હજાર રૂપિયાથી ઓછો રહેશે નહીં, બીજા અથવા પછીના ગુના માટે કેદની સજા થશે જે એક વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે અથવા દંડ

જે દસ હજાર રૂપિયા સુધી વિસ્તરી શકે છે પરંતુ પાંચ હજાર રૂપિયાથી ઓછો રહેશે નહીં અથવા બંને સાથે:

શરતે કે અદાલત, નોંધવામાં આવનાર કારણોસર, ઓછી સજા લાદી શકે છે.

(૨) આ કલમમાંનું કંઈપણ બીમારી અથવા ઈજાઓથી પીડાતી વ્યક્તિઓના વહન માટે અથવા મુશ્કેલી રાહત માટે ખોરાક અથવા સામગ્રીના પરિવહન માટે અથવા સમાન હેતુ માટે તબીબી પુરવઠા માટે કટોકટીમાં મોટર વાહનના ઉપયોગને લાગુ પડશે નહીં:

શરતે કે વાહનનો ઉપયોગ કરનાર વ્યક્તિ આવા ઉપયોગની તારીખથી સાત દિવસની અંદર પ્રાદેશિક વાહનવ્યવહાર સત્તાધિકારીને તે અંગેનો અહેવાલ આપે.

(૩) જે અદાલતમાં પેટા-કલમ (૧) માં દર્શાવેલ પ્રકૃતિના ગુનાના સંબંધમાં કોઈપણ દોષસિદ્ધિ સામે અપીલ થાય છે, તે નીચલી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ હુકમને રદ કરી શકે છે અથવા બદલી શકે છે, ભલે તે દોષસિદ્ધિના

સંબંધમાં કોઈ અપીલ ન થતી હોય જે સંબંધમાં આવો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.]"

૩૨. કલમ–૨૦૦ અમુક ગુનાઓના સમાધાન (કમ્પોઝિશન) માટે જોગવાઈ કરે છે. ઉપર દર્શાવેલ કાયદાની કલમ–૧૯૨ એ કાયદાની કલમ–૨૦૦ માં આવતા ગુનાઓમાંથી એક છે. કાયદાની કલમ–૨૦૦ આ મુજબ વંચાય છે:–

"૨૦૦. અમુક ગુનાઓનું સમાધાન.—(૧) આ કાયદાના પ્રારંભ પહેલાં કે પછી આચરવામાં આવેલો કલમ ૧૭૭, કલમ ૧૭૮, કલમ ૧૭૯, કલમ ૧૮૦, કલમ ૧૮૧, કલમ ૧૮૨, કલમ ૧૮૩ ની પેટા–કલમ (૧) અથવા પેટા–કલમ (૨), કલમ ૧૮૪, કલમ ૧૮૬, ૧[કલમ ૧૮૯, કલમ ૧૯૦ ની પેટા–કલમ (૨)]; કલમ ૧૯૧, કલમ ૧૯૨, કલમ ૧૯૪, કલમ ૧૯૬ અથવા કલમ ૧૯૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કોઈપણ ગુનો, પ્રોસિક્યુશનની સંસ્થાન પહેલાં અથવા પછી, એવા અધિકારીઓ અથવા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા અને એવી રકમ માટે કમ્પાઉન્ડ કરી શકાશે જે રાજ્ય સરકાર, અધિકૃત ગેઝેટમાં નોટિફિકેશન દ્વારા, આ અંગે સ્પષ્ટ કરે.

(૨) જ્યાં પેટા–કલમ (૧) હેઠળ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં અપરાધી, જો કસ્ટડીમાં હોય, તો તેને મુક્ત કરવામાં આવશે અને તે ગુનાના સંબંધમાં તેની સામે આગળ કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં."

૩૩. અમે હવે બોમ્બે મોટર વહિકલ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૮ ની કેટલીક જોગવાઈઓ જોઈશું. કલમ–૩ ટેક્સ લાદવા અંગે છે. કલમ–૩ આ મુજબ વંચાય છે:–

"૩. ટેક્સ લાદવો.– (૧) આ કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓને આધીન રહીને, ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૫૮ થી અને તે તારીખથી, રાજ્યમાં ઉપયોગમાં લેવાતા અથવા ઉપયોગ માટે રાખવામાં આવેલા તમામ મોટર વાહનો પર, અધિકૃત ગેઝેટમાં નોટિફિકેશન દ્વારા રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી કરાયેલા દરે ટેક્સ લાદવામાં આવશે અને એકત્રિત કરવામાં આવશે, પરંતુ પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય અનુસૂચિમાં સ્પષ્ટ કરેલા મહત્તમ દરોથી વધુ નહીં:

૬[શરતે કે કોઈપણ મોટર વાહનોના કિસ્સામાં (પછી ભલે તે ૮[કલમ ૩એ અથવા પ્રથમ અનુસૂચિમા] અથવા બીજી અનુસૂચિમાં ૯[અથવા ચોથી અનુસૂચિમાં અથવા છઠ્ઠી અનુસૂચિમાં ૧૦[અથવા આઠમી અનુસૂચિમા] દર્શાવેલ હોય) જે વેપારના હેતુ માટે આવા વાહનોના ડીલર અથવા ઉત્પાદક દ્વારા રાખવામાં આવ્યા હોય, વાર્ષિક રૂ. ૨૫૦/- થી વધુ ન હોય તેવી ટેક્સની રકમ લાદવામાં આવશે અને એકત્રિત કરવામાં આવશે જે રાજ્ય સરકાર, અધિકૃત ગેઝેટમાં નોટિફિકેશન દ્વારા માત્ર તે મોટર વાહનો પર સ્પષ્ટ કરી શકે છે જે ૧૧[મોટર વાહન કાયદા, ૧૯૮૮ (૧૯૮૮ નો ૫૯)] હેઠળ બનાવેલા નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત રીતે રસ્તાઓ પર ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી ધરાવે છે:

વધુમાં શરતે કે, જો રાજ્ય સરકાર, આ કાયદાના પ્રારંભ પહેલાં તરત જ રાજ્યના અમુક વિસ્તારોમાં પ્રવર્તમાન ટેક્સના દરોમાં અસમાનતાના કારણે અથવા અન્ય કોઈ કારણસર, એવા અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, રાજ્યભરમાં તરત જ સમાન દરે મોટર વાહનો પર ટેક્સ લાદવો અને એકત્રિત કરવો, તે વિસ્તારોમાં આવા વાહનોના માલિકો અથવા કબ્જો કે નિયંત્રણ ધરાવતી

વ્યક્તિઓને અયોગ્ય મુશ્કેલી ઊભી કરે તેવી શક્યતા છે, અથવા તે વિસ્તારોમાં વેપાર અને વાણિજ્ય અથવા મોટર પરિવહન અને અન્ય ઉદ્યોગોના વિકાસને પ્રતિકૂળ રીતે અસર કરે તેવી શક્યતા છે, તો રાજ્ય સરકાર તે વિસ્તારોમાં મોટર વાહનો અથવા તેના કોઈપણ વર્ગ પર અલગ અલગ દરે ટેક્સ લાદી શકે છે અને એકત્રિત કરી શકે છે, જેથી તે વિસ્તારોમાં વાર્ષિક ધોરણે ટેક્સના દરમાં વધારો કે ઘટાડો કરીને, ત્રણ વર્ષના સમયગાળાની અંદર, સમગ્ર રાજ્યમાં ટેક્સનો સમાન દર લાદવામાં આવે.

(૨) ટેક્સેશન સત્તાધિકારીએ નિર્ધારિત રીતે પ્રમાણિત કર્યું હોય તેવા કોઈપણ સમયગાળા સિવાય કે રાજ્યમાં મોટર વાહનનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હતો અથવા ઉપયોગ માટે રાખવામાં આવ્યો ન હતો, તે મોટર વાહનનો રજિસ્ટર્ડ માલિક, અથવા કબ્જો કે નિયંત્રણ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ, જેનું નોંધણી પ્રમાણપત્ર ચાલુ છે, આ કાયદાના હેતુઓ માટે, રાજ્યમાં આવા વાહનનો ઉપયોગ કરતી અથવા ઉપયોગ માટે રાખતી હોવાનું માનવામાં આવશે.

૧[(૩) જે મોટર વાહનો પર કલમ ૩એ ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ ટેક્સ લાદવાપાત્ર છે તેના પર પેટા–કલમ (૧) હેઠળ કોઈ ટેક્સ લાદવાપાત્ર રહેશે નહીં].”

૩૪. કલમ–૯ ટેક્સના રિફંડ માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ–૯ આ મુજબ છે:–

“૯. ટેક્સનું રિફંડ. – (૧) ૧[જ્યાં કોઈપણ વ્યક્તિ જેણે પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મોટર વાહનના સંબંધમાં અગાઉથી ટેક્સ ચૂકવ્યો છે, તે ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરે છે જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આવા વાહનના સંબંધમાં જારી કરાયેલ ટેક્સેશન પ્રમાણપત્ર સમર્પિત (સરેન્ડર) કરવામાં આવ્યું છે] આવા પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવેલ તારીખે (અહીં આ પછી ઉક્ત તારીખ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે), આવી વ્યક્તિ, તે વતી કરેલી અરજી પર, અને રાજ્ય સરકાર આ અંગે અધિકૃત ગેઝેટમાં નોટિફાય કરી શકે તેવી શરતોને આધીન રહીને, રિફંડ માટે હકદાર બનશે,–

(એ) જ્યાં વાર્ષિક દરે અગાઉથી ટેક્સ ચૂકવવામાં આવ્યો હોય, તો,–

(આઇ) ઉક્ત તારીખ પહેલાં શરૂ ન થયેલા ત્રિમાસિક અથવા ત્રિમાસિકોના સંબંધમા, વાર્ષિક દરે ચૂકવવામાં આવેલી રકમ અને ક્વાર્ટરલી દરે ચૂકવવાપાત્ર થતી રકમ વચ્ચેના તફાવત જેટલી રકમ, ઉક્ત તારીખ પહેલાં પૂરા થયેલા દરેક ત્રિમાસિક માટે તેમજ તે ત્રિમાસિક માટે કે જેમાં ૨[ટેક્સેશન પ્રમાણપત્ર સમર્પિત કરવામાં આવ્યું છે], અને

(આઈઆઇ) ત્રિમાસિકના કોઈપણ બાકી રહેલા ભાગના સંબંધમા, આ પેટા–કલમના ખંડ (બી) ની જોગવાઈઓ અનુસાર જાણે કે તેણે તે ત્રિમાસિક માટે ક્વાર્ટરલી દરે ટેક્સ ચૂકવ્યો હોય;

(બી) જ્યાં ક્વાર્ટરલી દરે અગાઉથી ટેક્સ ચૂકવવામાં આવ્યો હોય, તો તે સમયગાળામાં દરેક કેલેન્ડર મહિના માટે કે જેના માટે ટેક્સ ચૂકવવામાં આવ્યો છે અને જે ઉક્ત તારીખે શરૂ થયો નથી, આવા વાહનના સંબંધમાં લાદવાપાત્ર ટેક્સના વાર્ષિક દરના એક–બારમા ભાગ જેટલી રકમ.

(૨) જ્યાં કોઈપણ વ્યક્તિએ ૧[પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મોટર વાહનના સંબંધમા] અગાઉથી ટેક્સ ચૂકવ્યો છે, તે ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવા પર કે આવા વાહનની નોંધણી માટેની અરજી અસ્વીકાર કરવામાં આવી છે, ચૂકવેલ ટેક્સના રિફંડ માટે હકદાર બનશે.

(૩) ૨[જ્યાં મોટર વાહન કે જેના સંબંધમાં પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મહત્તમ દરોને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૩ હેઠળ નક્કી કરાયેલ ટેક્સ ચૂકવવામાં આવ્યો છે તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે અથવા તેનો ઉપયોગ એવી રીતે કરવામાં આવે છે કે જેનાથી તે વાહન બને છે જેના સંબંધમાં આ રીતે નક્કી કરાયેલ ટેક્સ નીચા દરે લાદવાપાત્ર થાય છે], જે વ્યક્તિએ આવો ટેક્સ ચૂકવ્યો છે તે ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવા પર કે વાહનમાં આ રીતે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે અથવા ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને ૩[x x x] ટેક્સેશન પ્રમાણપત્ર સમર્પિત કરવા પર, પેટા-કલમ (૧) ની જોગવાઈઓ અનુસાર તેને રિફંડ કરવાપાત્ર રકમ અને નીચા દરે આવા વાહન પર લાદવાપાત્ર ટેક્સની રકમ વચ્ચેના તફાવત જેટલી રકમના

રિફંડ માટે હકદાર બનશે; ૪[અને ટેક્સેશન સત્તાધિકારી આવા મોટર વાહનના સંબંધમાં જારી કરાયેલા ટેક્સેશન પ્રમાણપત્રમાં આવા રિફંડની નોંધ કરાવશે.]

(૪) પેટા–કલમ (૧) માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતા, ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા સહી કરાયેલ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવા પર વ્યક્તિ તે પેટા–કલમમાં જોગવાઈ કર્યા મુજબ ટેક્સના રિફંડ માટે હકદાર બનશે જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આવો સત્તાધિકારી સંતુષ્ટ છે કે–

(એ)(આઇ) આવી વ્યક્તિ તેના નિયંત્રણ બહારના કારણોસર, ૫[x x x] ટેક્સેશન પ્રમાણપત્ર સમર્પિત કરવા માટે અસમર્થ છે, અને

(આઈઆઇ) જે વાહનના સંબંધમાં ટેક્સના રિફંડનો દાવો કરવામાં આવી રહ્યો છે તે સમયગાળા દરમિયાન કોઈપણ જાહેર સ્થળે ઉપયોગમાં લેવાશે નહીં જે સમયગાળા માટે આવા રિફંડનો દાવો કરવામાં આવે છે; અથવા,

(બી)(આઇ) જે વાહનના સંબંધમાં ટેક્સના રિફંડનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે તે સમયગાળા દરમિયાન કોઈપણ જાહેર

સ્થળે ઉપયોગમાં લેવાયો નથી જે સમયગાળા માટે આવા રિફંડનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે, અને

(આઈઆઇ) તેના નિયંત્રણ બહારના કારણોસર રિફંડ માટેની અરજી કરી શકાઈ નથી; જો કે આવી અરજી નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા સમયગાળાની અંદર કરવામાં આવે.

ક[(૪ એ) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ પેટા–કલમ (૧), (૨), (૩) અથવા (૪) હેઠળ ટેક્સના રિફંડ માટે હકદાર છે અને,–

(એ) આવા રિફંડની રકમ ટેક્સ, પેનલ્ટી અથવા વ્યાજની રકમ અથવા તેમાંના કોઈપણ સરવાળા કરતાં વધુ છે જે તેને રિફંડની રકમની ચુકવણી સમયે અન્ય કોઈ સમયગાળાના સંબંધમાં આવી વ્યક્તિ પાસેથી બાકી નીકળે છે, તો ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા તેને કાં તો રિફંડની આખી રકમ અથવા તેના વિકલ્પે તેમાંથી આવા ટેક્સ, પેનલ્ટી અથવા વ્યાજ અથવા તેમાંના કોઈપણ સરવાળાની રકમ બાદ કર્યા પછી બાકી રહેલી રિફંડની રકમ ચૂકવવામાં આવશે;

(બી) આવા રિફંડની રકમ ટેક્સ, પેનલ્ટી અથવા વ્યાજની રકમ અથવા તેમાંના કોઈપણ સરવાળા કરતાં ઓછી છે જે

તેને રિફંડની રકમની ચુકવણી સમયે અન્ય કોઈ સમયગાળાના સંબંધમાં આવી વ્યક્તિ પાસેથી બાકી નીકળે છે, તો ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા તેને રિફંડની આખી રકમ ચૂકવવામાં આવશે અથવા તેના વિકલ્પે રિફંડની આખી રકમ ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા આવા ટેક્સ, પેનલ્ટી અથવા વ્યાજ અથવા તેમાંના કોઈપણ સરવાળાની ચુકવણી તરફ વિનિયોજિત કરવામાં આવશે અને બાકીની રકમ તેની પાસેથી વસૂલ કરવાપાત્ર રહેશે.]

૧[(૫) જ્યાં ટેક્સેશન સત્તાધિકારી સંતુષ્ટ છે કે–

(એ) કોઈપણ કારણસર –

(આઇ) દ્વિતીય અનુસૂચિમાં અથવા, બને તે મુજબ, તૃતીય અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મોટર વાહન (આ પેટા–કલમમાં આ પછી 'આવું મોટર વાહન" તરીકે ઉલ્લેખિત) અન્ય કોઈ રાજ્યમાં ખસેડવામાં આવે છે; અથવા

(આઈઆઇ) આવા મોટર વાહનની નોંધણી રદ કરવામાં આવે છે; અથવા

(બી) આવા મોટર વાહનમાં ફેરફાર કરવામાં આવે છે અથવા તેનો ઉપયોગ એવી રીતે કરવાનો પ્રસ્તાવ છે જેનાથી આવું મોટર વાહન પ્રથમ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મહત્તમ દરોને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૩ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી કરાયેલા દરે ટેક્સની ચુકવણી માટે જવાબદાર વાહન બને છે;

જે વ્યક્તિએ આવા મોટર વાહનના સ બંધમાં એકમ રકમનો ટેક્સ ચૂકવ્યો છે તે, તે માટે કરેલી અરજી પર, ટેક્સેશન સત્તાધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રકમના રિફંડ માટે હકદાર બનશે, જે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને નક્કી કરવામાં આવે.]

૩૫. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરીમાં, 'કમ્પાઉન્ડિંગ ક્રાઇમ' શબ્દપ્રયોગને આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે:

'કમ્પાઉન્ડિંગ ક્રાઇમમાં ગુનો કરનાર સામે પ્રોસિક્યુશન ન કરવા અથવા માહિતી ન આપવાના બદલામાં અમુક મિલકત અથવા અન્ય અવેજ મેળવવાનો સમાવેશ થાય છે. સામાન્ય કાયદા હેઠળ અને વિશિષ્ટ કમ્પાઉન્ડિંગ કાયદા હેઠળ આ ગુનાના ત્રણ તત્વો છે: (૧) પ્રોસિક્યુશન ન કરવાનો કરાર;

(૨) ગુનાના વાસ્તવિક આચરણાનું જ્ઞાન; અને (૩) અમુક અવેજ મેળવવુ. ગુનાહિત કૃત્યથી સીધી રીતે નુકસાન પામેલી વ્યક્તિ દ્વારા આચરવામાં આવતો ગુનો, જે ગુનેગાર સાથે એ શરતે કે તે નુકસાનની ભરપાઈ કરશે, અથવા પ્રોસિક્યુશન ન કરવા માટે ઈનામ કે લાંચ મેળવ્યા પર, તેની સામે પ્રોસિક્યુશન ન કરવા માટે સહમત થાય છે.

ગુનાહિત કૃત્ય સામે પ્રોસિક્યુશન ન કરવા બદલ ઈનામ લેવાનો ગુનો, જેમ કે જ્યાં લૂંટાયેલો પક્ષકાર પ્રોસિક્યુશન ન કરવાના કરાર પર પોતાનો માલ ફરીથી લે છે, અથવા અન્ય સુધારો કરે છે."

૩૬. શ્રી ગાંધી એવી દલીલ કરશે કે કમ્પાઉન્ડિંગ ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે કોઈ ગુનો થયો હોય; અને, જ્યાં સુધી ગુનો થયો છે તે હકીકતનું નિર્ધારણ ન થાય ત્યાં સુધી ગુનો થયો હોવાનું કહી શકાય નહીં. આવું નિર્ધારણ લાંબી પ્રક્રિયા દ્વારા અથવા સુસંગત હકીકતોની તપાસ કરીને થઈ શકે છે, અને તે વિસ્તૃત કારણોસરના હુકમ દ્વારા હોવું જરૂરી નથી. જે જરૂરી છે તે એ છે કે જે વ્યક્તિને કમ્પાઉન્ડ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે તે તેને નક્કી કરવા માટે સક્ષમ હોવી જોઈએ.

૩૭. મૈસૂર સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૭ ની કલમ–૩૧ માં રહેલી ગુનાના સમાધાન (કમ્પોઝિશન) અંગેની જોગવાઈઓ પર વિચારણા કરતી વખતે ટી. નંજપ્પા એન્ડ સન્સ વિરુદ્ધ અસિસ્ટન્ટ કમિશનર ઓફ કમર્શિયલ ટેક્સિસ, મૈસૂર ડિવિઝન, મૈસૂર અને અન્ય, ૨૨ એસટીસી ૨૭૭ ના કેસમાં કર્ણાટક હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

> *'૬. ફોજદારી કાર્યરીતિના કાયદામાં જાણીતા ગુનાઓના સમાધાન (કમ્પાઉન્ડિંગ) ની વિભાવનાને શાસિત કરતા આવશ્યક સિદ્ધાંતો સુવિદિત છે. ગુનાઓ કાયદા દ્વારા વ્યાખ્યાયિત અને શિક્ષાપાત્ર બનાવવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે અથવા સાધારણ રીતે, ગુનો આચરવાથી વ્યક્તિઓ પ્રત્યક્ષ અને વ્યક્તિગત રીતે અન્યાયગ્રસ્ત થઈ શકે છે તેમ છતા, ગુનાઓને શિક્ષા કરવાનો હક અથવા સત્તા રાજ્ય પાસે છે. ફોજદારી કાયદો રાજ્યની વિનંતી પર કાયદા દ્વારા ગુનેગાર પર લાદવામાં આવેલી સજાને માત્ર સમગ્ર સમાજ માટે જ નહીં, પરંતુ ગુનાથી પ્રત્યક્ષ અને વ્યક્તિગત રીતે અન્યાયગ્રસ્ત થયેલ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ માટે પણ યોગ્ય અને પૂરતો સંતોષ માને છે. પરંતુ, અમુક ગુનાઓના કિસ્સામા, કાયદો*

અન્યાયગ્રસ્ત વ્યક્તિને ખુદ ગુનો આચરવાના કારણે થયેલી તેની મુશ્કેલી માટે વાસ્તવિક સજા સિવાયનો સંતોષ અથવા સજાના બદલામાં સંતોષ મેળવવા અથવા સ્વીકારવા માટે સહમત થવાની પરવાનગી આપે છે. ગુનેગાર અને અન્યાયગ્રસ્ત વ્યક્તિ વચ્ચેના કરાર દ્વારા કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત સજાના સ્થાને તે સંતોષ બદલવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

૯. તેથી, વાસ્તવિક પ્રસંગમા, નિયમિત સજા સિવાય અન્ય રીતે ગુનાનું સમાધાન (કમ્પાઉન્ડિંગ અથવા કમ્પોઝિશન) એ ગુનેગાર અને અન્યાયગ્રસ્ત પક્ષકાર વચ્ચેના કરારની બાબત છે કે જે કાયદો તેમને કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત વાસ્તવિક સજા લાદવાના બદલામાં સુધી પહોંચવાની પરવાનગી આપે છે. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની સુસંગત જોગવાઈઓ અનુસાર, ગુનાના સમાધાનનો અર્થ કાયદાની નજરમાં નિર્દોષ છુટકારો (અક્વિટલ) થાય છે."

૩૮. કાયદાની કલમ–૨૦૦ ની પેટા–કલમ (૨) માં પણ ઉપરોક્ત પ્રસ્તાવનાનો સમાવેશ થાય છે. તે વિશિષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરે છે કે, જ્યાં

પેટા–કલમ (૧) હેઠળ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં અપરાધી, જો કસ્ટડીમાં હોય, તો તેને મુક્ત કરવામાં આવશે અને તે ગુનાના સંબંધમાં તેની સામે આગળ કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં. સમાધાનની અસર વ્યક્તિને આક્ષેપમાંથી નિર્દોષ મુક્ત કરવાની થાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેને અમુક રકમની ચુકવણી પર નિર્દોષ છુટકારાનો સોદો કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે. પરંતુ, તેમ છતાં કાયદાની નજરમાં એ વાતનું નિર્ધારણ થાય છે કે ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે અને અમુક રકમ મેળવવા પર દોષસિદ્ધિ અથવા સજા જતી કરવામા આવે છે અને અપરાધીને આક્ષેપમાંથી મુક્ત થયેલ ગણવામાં આવે છે અથવા માનવામાં આવે છે.

૩૯. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી 'કમ્પાઉન્ડિંગ ક્રાઇમ' શબ્દોનો પૂરો અર્થ જણાવે છે. આ સંબંધમાં, હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, ચોથી આવૃત્તિ, ૪૦મી વોલ્યુમમાં સમાવિષ્ટ કાયદાના નિવેદનને પણ ધ્યાનમાં લેવું સુસંગત છે, જે નીચે મુજબ છે:

> *'૫૩૯. પ્રક્રિયાનો વ્યાપ અને અસર. નીચેની પ્રક્રિયા, જે 'નિશ્ચિત દંડ પ્રક્રિયા" તરીકે ઓળખાય છે, તે (ટ્રાન્સપોર્ટ એક્ટ ૧૯૮૨ દ્વારા નવી નિશ્ચિત દંડ પ્રક્રિયા દ્વારા બદલવામાં*

ન આવે ત્યાં સુધી) સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ દ્વારા હુકમ દ્વારા સ્પષ્ટ કરાયેલા કોઈપણ વિસ્તારમાં અને કોઈપણ વ્યક્તિ કે જે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ અથવા અધિકૃત ટ્રાફિક વોર્ડન દ્વારા કોઈપણ પ્રસંગે એવું માનવાને કારણ હોય કે તે વાહનના સંબંધમા, બાકાત રાખેલા ગુના સિવાયનો, કાયદાકીય સમરી ગુનો કરી રહ્યો છે અથવા કર્યો છે: (૧) કાયદા દ્વારા જરૂરી લાઈટો અથવા રિફ્લેક્ટર્સ વગર અંધારાના કલાકો દરમિયાન વાહન રસ્તા પર હોવુ; અથવા (૨) વાહન રસ્તામાં અડચણ ઊભી કરતું હોય, અથવા રાહ જોતું હોય, અથવા છોડી દેવાયું હોય અથવા પાર્ક કરાયું હોય, અથવા રસ્તામાં લોડ કે અનલોડ થતું હોય; અથવા (૩) સ્ટ્રીટ પાર્કિંગ સ્થળે નિર્ધારિત ચાર્જ ન ચૂકવવો; અથવા (૪) વાહન જે વર્ગનું હોય તે વર્ગના વાહનો માટે અનુસરવાના રૂટ સંબંધમાં અથવા તેમના દ્વારા ઉપયોગ ન કરવાના રસ્તાઓ અથવા કેરેજ વે ના ભાગો સંબંધમાં અથવા જ્યાં તેમના માટે યુ–ટર્ન પ્રતિબંધિત હોય તેવા સ્થળો સંબંધમાં અથવા જે શરતો હેઠળ તેમના દ્વારા યુ–ટર્ન લઈ શકાય તે શરતો સંબંધમાં અમુક જોગવાઈઓના ભંગમાં વાહનનો ઉપયોગ થતો હોય; અથવા (૫) હુકમ દ્વારા સ્પષ્ટ કરાયેલા બાંધકામ અને ઉપયોગના નિયમોના ભંગમાં

વાહનનો કોઈપણ ઉપયોગ; અથવા (ડ) જાહેર રસ્તા પર નિર્ધારિત રીતે વાહન એક્સાઈઝ લાયસન્સ પ્રદર્શિત કર્યા વિના તેનો ઉપયોગ અથવા રાખવામાં આવવુ, આવા કિસ્સાઓમા, કોન્સ્ટેબલ અથવા વોર્ડન શંકાસ્પદ વ્યક્તિને નિશ્ચિત દંડની ચુકવણી દ્વારા ગુનાની દોષસિદ્ધિની કોઈપણ જવાબદારીમાંથી મુક્તિની તક આપતી નિર્ધારિત લેખિત નોટિસ આપી શકે છે. ગુના માટેનો નિશ્ચિત દંડ નિર્ધારિત જસ્ટિસ ક્લાર્કને ચૂકવી શકાય છે અને, જો ચૂકવવામાં આવે તો, તેના દ્વારા તે ગુના માટે સમરી દોષસિદ્ધિ પર લાદવામાં આવેલા દંડ તરીકે ગણવામાં આવવો જોઈએ. નિશ્ચિત દંડ £૧૦ અથવા ગુના માટે અગાઉ દોષસિદ્ધ ન થયેલી વ્યક્તિ દ્વારા સમરી દોષસિદ્ધિ પર ચૂકવવાપાત્ર દંડની મહત્તમ રકમના અડધા ભાગ, જે ઓછું હોય તે રહેશે. જ્યાં ગુનાના સંબંધમાં આવી નોટિસ આપવામાં આવી હોય, ત્યાં નોટિસની તારીખથી એકવીસ દિવસ સુધી અથવા નોટિસમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો હોય તેવો લાંબો સમયગાળો, જો કોઈ હોય તો, ત્યાં સુધી કોઈપણ કોન્સ્ટેબલ, વોર્ડન અથવા સ્થાનિક સત્તાધિકારી દ્વારા તે ગુના માટે કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ફોજદારી કાર્યવાહી કરી શકાશે નહીં. જો આવા સમયગાળાની અંદર

અથવા કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં નિશ્ચિત દંડ ચૂકવવામાં આવે છે તો સંબંધિત વ્યક્તિને ગુના માટે દોષસિદ્ધ કરી શકાશે નહીં."

'૫૪૦. વાહન પર દંડની નોટિસ ચોંટાડવી. જો, જ્યાં નિશ્ચિત દંડની પ્રક્રિયા લાગુ પડતી હોય, ત્યાં કોઈ કોન્સ્ટેબલ અથવા અધિકૃત ટ્રાફિક વોર્ડન વાહન જુએ છે અને તેની પાસે એવું માનવાને કારણ હોય કે તે વાહનના સંબંધમાં એવો ગુનો થઈ રહ્યો છે અથવા થયો છે કે જેને તે પ્રક્રિયા લાગુ પડે છે, તો તે વાહન પર કાયદાકીય નોટિસ ચોંટાડી શકે છે, અને નિશ્ચિત દંડની પ્રક્રિયા એવી રીતે લાગુ પડશે જાણે કે તેણે ગુનો કરી રહ્યો હોવાનું વ્યાજબી રીતે મનાતી વ્યક્તિ શોધી કાઢી હોય, અને ચોંટાડેલી નોટિસ તે ગુના માટે જવાબદાર વ્યક્તિને આપવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે.

આ રીતે ચોંટાડેલી નોટિસ વાહનના ડ્રાઇવર અથવા વાહનોનો કબ્જો ધરાવતી વ્યક્તિ અથવા ગુના માટે જવાબદાર વ્યક્તિ દ્વારા અથવા તેમના અધિકાર સિવાય દૂર કરી શકાશે નહીં અથવા તેમાં દખલ કરી શકાશે નહીં; અને આ જોગવાઈનો

ભંગ એ માનક સ્કેલ પર લેવલ ૨ થી વધુ ન હોય તેવા દંડ સાથે સમરી દોષસિદ્ધિ પર શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે."

૪૦. આમ, કાયદાના ઉપરોક્ત નિવેદન પરથી ધ્યાન પર આવી શકે છે કે અમુક ગુનાઓ માટેનો નિશ્ચિત દંડ નિર્ધારિત જસ્ટિસ ક્લાર્કને ચૂકવી શકાય છે અથવા, જો ચૂકવવામાં આવે તો, તે ગુના માટે સમરી દોષસિદ્ધિ પર લાદવામાં આવેલા દંડ તરીકે તેના દ્વારા ગણવામાં આવવો જોઈએ. તે સ્થળ પર જ એકત્રિત કરવામાં આવતો નથી. નિશ્ચિત દંડની નોટિસ અપરાધી પર બજાવવામાં આવે છે જેણે અમુક ચોક્કસ સમયગાળાની અંદર નિર્ધારિત જસ્ટિસ ક્લાર્કને તે ચૂકવવાનો રહે છે. જો તે સમયગાળાની અંદર ચૂકવવામાં ન આવે તો ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવામાં આવશે. તેનાથી વિપરીત, જો તે ચૂકવવામાં આવે તો ફોજદારી કાર્યવાહી બંધ કરવામાં આવે છે. પરિણામ એ આવે છે કે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું પ્રારંભિક તબક્કે નિર્ધારણ નિશ્ચિત દંડ લાદવા માટે સત્તાપ્રાપ્ત અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે તેમ છતાં બાબત પર અદાલતનું નિયંત્રણ જાળવી રાખવામાં આવે છે. જો સંબંધિત વ્યક્તિ તે ચૂકવવા માટે સહમત ન થાય, તો તેણે અદાલત સમક્ષ પ્રોસિક્યુશનનો સામનો કરવો પડે છે. જ્યારે હાલના કેસમાં, કમ્પાઉન્ડિંગ ફી જે નિશ્ચિત દંડ સમાન છે તે સ્થળ પર જ એકત્રિત કરવામાં આવે છે અને ત્યાર બાદ તેના પર અદાલતનું કોઈ

નિયંત્રણ હોવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. વાસ્તવિકતામાં, અદાલતને કોઈપણ સમયે તેની જાણ થતી નથી.

૪૧. આમ, કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૨૦૦ ના આધારે ગુનાઓના સમાધાનમાં ત્રણ તત્વોના નિર્ધારણનો સમાવેશ થાય છે એટલે કે, (૧) ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે; (૨) સમાધાન કરવાનો કરાર છે; અને (૩) ગુનાના સમાધાન માટે અવેજની પ્રાપ્તિ.

૪૨. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૫ ને ધ્યાનમાં રાખીને, કાયદાની સત્તા સિવાય કોઈ ટેક્સ લાદી કે એકત્રિત કરી શકાતો નથી. આ સંદર્ભમાં કાયદાનો અર્થ ધારાસભાનો કાયદો થાય છે અને સ્પષ્ટ વૈધાનિક સત્તા વિનાનો કારોબારી હુકમ કે નિયમ નહીં. કારોબારી હુકમ, કારોબારી સૂચના અથવા પ્રથા ટેક્સ લાદવાને વ્યાજબી ઠેરવી શકે નહીં.

૪૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે કૃષિ ઊપજ મંડી સમિતિ વિરુદ્ધ ઓરિએન્ટ પેપર એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ, (૧૯૯૫) ૧ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસિસ ૨૬૫ ના કેસમાં ટેક્સ અને ફી વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ તફાવત વર્ગીકૃત કર્યો છે. સ્પષ્ટ થતા સિદ્ધાંતોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય:–

(૧) જો કે ફી લાદવી એ રાજ્યની કરવેરાની સત્તાના ઉપયોગનું માત્ર એક વિશિષ્ટ સ્વરૂપ છે, તેમ છતાં આપણા બંધારણે ધારાસભાન હેતુઓ માટે ફીને એક અલગ શ્રેણી હેઠળ રાખી છે. ત્રણેય કાયદાકીય યાદીઓમાંથી દરેકના અંતે, તેણે કોર્ટમાં લેવાતી ફી સિવાય, યાદીમાં જ દર્શાવેલ પ્રત્યેક બાબત સંબંધમાં ફી લાદવા પર કાયદો બનાવવાની વિશિષ્ટ ધારાસભાને સત્તા આપી છે.

(૨) ટેક્સ એ કાયદા દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવા જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સત્તાધિકારી દ્વારા નાણાંનું ફરજિયાત નિષ્કર્ષણ છે અને તે પૂરી પાડવામાં આવેલી સેવાઓ માટેની ચુકવણી નથી. કરદાતા અને જાહેર સત્તાધિકારી વચ્ચે કોઈ "ક્વિડ પ્રો કવો" નથી. તે સામાન્ય બોજનો એક ભાગ છે અને કરદાતા પર લાદવામાં આવતી રકમ સામાન્ય રીતે તેની ચૂકવવાની ક્ષમતા પર આધાર રાખે છે.

(૩) ફી એ કેટલીક સરકારી એજન્સી દ્વારા વ્યક્તિઓ અથવા કોઈ વર્ગને પૂરી પાડવામાં આવેલી ખાસ સેવા માટેનો ચાર્જ છે. લાદવામાં આવતી ફીની રકમ સેવા પૂરી પાડવામાં સરકાર

દ્વારા કરવામાં આવેલા ખર્ચ પર આધારિત હોવાનું માનવામાં આવે છે, જો કે કેટલાક કિસ્સાઓમાં ખર્ચનું મનસ્વી રીતે આકલન કરવામાં આવે છે. સાધારણ રીતે, ફી સમાન હોય છે અને વિવિધ મેળવનારાઓની ચૂકવણી કરવાની સરખી કે અલગ ક્ષમતાઓને ધ્યાનમાં લેવામાં આવતી નથી. આ વિવિધ પ્રકારની ફી છે અને તમામ કેસોમાં લાગુ પડે તેવી વ્યાખ્યા તૈયાર કરવી શક્ય નથી.

(૪) અલગ અલગ પ્રમાણમાં હોવા છતાં તમામ પ્રકારના કરવેરામાં બળજબરી અથવા વાધ્યતાનું તત્વ હાજર હોય છે અને ફીમાં તે સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર હોતું નથી. તેથી ટેક્સને ફીથી અલગ પાડવા માટે તે એકમાત્ર માપદંડ હોઈ શકે નહીં. વાધ્યતા એ હકીકતમાં રહેલી છે કે વ્યક્તિની અનિચ્છા અથવા સંમતિના અભાવ છતાં કાયદા દ્વારા ચુકવણી અમલમાં મૂકી શકાય છે અને આ તત્વ ટેક્સ તેમજ ફી બંનેમાં હાજર છે.

(૫) ટેક્સ અને ફી વચ્ચેનો તફાવત મુખ્યત્વે એ હકીકતમાં રહેલો છે કે ટેક્સ સામાન્ય બોજના ભાગરૂપે લાદવામાં આવે છે જ્યારે ફી એ 'ખાસ લાભ અથવા વિશિષ્ટ અધિકાર' માટેની

ચુકવણી છે. ફી ખાસ ક્ષમતા પ્રદાન કરે છે, જો કે ખાસ લાભ એ જાહેર હિતમાં નિયમનના પ્રાથમિક હેતુ માટે ગૌણ છે. જાહેર હિત એ તમામ કરવેરાના પાયામાં હોય તેવું લાગે છે પરંતુ ફીમાં તે અમુક ખાસ લાભ છે જે પ્રદાન કરવામાં આવે છે અને આપમેળે મળે છે જે લેવી લાદવાનું કારણ છે. ટેક્સના કિસ્સામાં, જો વિશિષ્ટ લાભ અસ્તિત્વમાં હોય તો તે રાજ્યના કામકાજનું એક આકસ્મિક પરિણામ છે. ફી એ પૂરી પાડવામાં આવેલી સેવાઓ માટે એક પ્રકારનું વળતર અથવા અવેજ છે અને તેથી એ પ્રાથમિક રીતે જરૂરી છે કે ફી લાદવી એ વૈધાનિક જોગવાઈના આધારે સેવાઓ પૂરી પાડવામાં સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા ખર્ચ સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૧૦ (૨) માં દર્શાવ્યા મુજબ સામાન્ય રીતે બે વર્ગના કેસો છે જ્યાં સરકાર વ્યક્તિઓ પર ફી લાદે છે. પહેલો પરવાનગી આપવાનો અને બીજો પૂરી પાડવામાં આવેલી સેવાઓ માટેનો છે. કેસોના પ્રથમ વર્ગમાં, પરવાનગી અથવા વિશિષ્ટ અધિકાર આપવા માટે સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ ખર્ચ ખૂબ જ ઓછો હોઈ શકે છે અને લાદવામાં આવેલી રકમ સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા ખર્ચ પર નહીં પરંતુ વ્યક્તિ મેળવે છે તે લાભ પર આધારિત છે. આવા

કિસ્સાઓમાં, ટેક્સનું તત્વ મુખ્ય હોય છે. જો વિશિષ્ટ અધિકાર ધરાવનારાઓ દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલા નાણાં સંપૂર્ણપણે સામાન્ય જાહેર ઉપયોગિતાની બાબતોના ખર્ચ માટે જતા હોય, તો ફી ટેક્સ સિવાય બીજું કંઈ ગણી શકાય નહીં. કેસોના અન્ય વર્ગમાં, સરકાર વ્યક્તિઓના લાભ માટે કંઈક ચોક્કસ કાર્ય કરે છે અને તે કરેલા કામ અથવા પૂરી પાડેલી સેવાઓના બદલામાં નાણાં લેવામાં આવે છે.

(૬) ટેક્સ અને ફી વચ્ચે ખરેખર કોઈ જાતિગત તફાવત નથી અને રાજ્યની કરવેરાની સત્તા ત્રણ અલગ અલગ સ્વરૂપોમાં પ્રગટ થઈ શકે છે, એટલે કે ખાસ આકલન, ફી અને ટેક્સ. કોઈ કેસ ટેક્સ છે કે ફી, તેનો આધાર દરેક કેસની હકીકતો પર રહેશે. જો ફીના બહાના હેઠળ, ધારાસભા ટેક્સ લાદે છે તો લેવીની યોજનાની ચકાસણી કરીને તેનું સાચું સ્વરૂપ નક્કી કરવાનું અદાલત માટે છે. લેવી એ ફી છે કે કેમ તે નક્કી કરવામાં, સાચી કસોટી એ હોવી જોઈએ કે શું તેનો પ્રાથમિક અને આવશ્યક હેતુ ચોક્કસ વિસ્તાર અથવા વર્ગોને વિશિષ્ટ સેવાઓ પૂરી પાડવાનો છે. રાજ્યને તેનાથી આખરે અને પરોક્ષ રીતે ફાયદો થઈ શકે તે મહત્વનું નથી. લાદવામાં આવેલી

રકમ પૂરી પાડવા માંગતી સેવાઓના વ્યાપ પર આધારિત હોવી જોઈએ અને જો તે પ્રમાણસર હોય, તો એવું કહેવું અયોગ્ય રહેશે કે લેવી વધુ હોવાથી તે ટેક્સ હોવો જોઈએ. ન તો લેવી વસૂલ કરવા માટે ધારાસભા દ્વારા નિર્ધારિત પદ્ધતિ પોતે જ તેનું સ્વરૂપ બદલી શકે છે. પદ્ધતિ એ અનુકૂળતાની બાબત છે અને સુસંગત હોવા છતાં, અન્ય સુસંગત સંજોગોના પ્રકાશમાં તેની ચકાસણી કરવી પડે છે.

(૭) ફીની એવી કોઈ પૂર્વશરત નથી કે તેનો પૂરી પાડવામાં આવેલી વાસ્તવિક સેવા સાથે સંબંધ હોવો જ જોઈએ. જો કે, સેવા પૂરી પાડવાનું સ્થાપિત કરવું પડે છે. વળી, સેવા દુરગામી ન હોઈ શકે. તમામ પ્રકારની ફીમાં નજીકના કે પ્રત્યક્ષ સંબંધ સાથે 'ક્વિડ પ્રો કવો' ની કસોટી સંતોષવાની જરૂર નથી, જો કે, ફીનો એક સારો અને નોંધપાત્ર ભાગ જે હેતુ માટે ફી લાદવામાં આવી હોય તે હેતુ માટે ખર્ચવામાં આવે છે તે દર્શાવવું આવશ્યક છે. ફી ચૂકવનારાઓને તમામ લાભ આપવો જરૂરી નથી પરંતુ તેમના પર અંકિત કેટલાક ખાસ લાભ આપવા જોઈએ જેનો ફી સાથે પ્રત્યક્ષ અને વ્યાજબી સંબંધ હોય. ફી ચૂકવનારાઓ પર કેટલાક ખાસ લાભો આપતી

વખતે, તમામ સંબંધિતોના સામાન્ય હિતમાં સેવા પૂરી પાડવાની છૂટ છે. 'ક્વિડ પ્રો કવો' નું તત્વ ગાણિતિક ચોકસાઈ સાથે સ્થાપિત કરવું શક્ય અથવા જરૂરી પણ નથી. પરંતુ તે વ્યાપક અને વાજબી રીતે સ્થાપિત થવું જોઈએ કે તે રકમ એવા લોકોને સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે ખર્ચવામાં આવી રહી છે જેના પર ફીનો બોજ પડે છે. ફીની એવી કોઈ પૂર્વશરત નથી કે તેનો સેવાનો લાભ મેળવવા માટે દરેક વ્યક્તિને સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી વાસ્તવિક સેવાઓ સાથે પ્રત્યક્ષ સંબંધ હોવો જોઈએ. કડક અર્થમાં 'ક્વિડ પ્રો કવો' નું તત્વ હંમેશા ફી માટે અનિવાર્ય શરત નથી. 'ક્વિડ પ્રો કવો' નું તત્વ દરેક ટેક્સમાં અનિવાર્યપણે ગેરહાજર હોતું નથી. જો લેવી અને જે વર્ગના લોકો પર ફી લાદવામાં આવે છે તેમને મળતા પરિણામી લાભ વચ્ચે વ્યાપક, વાજબી અને સામાન્ય સહ–સંબંધ હોય તો તે પૂરતું છે, ભલે ફી ચૂકવનાર કોઈ એક વ્યક્તિ તે સેવાઓમાંથી પ્રત્યક્ષ કે વ્યક્તિગત લાભ મેળવતી ન હોય. સામાન્ય જનતાને પણ અમુક સેવાઓથી લાભ થઈ શકે તે બિનમહત્વનું છે જો પ્રાથમિક સેવા ફી ચૂકવનારાઓ માટે આશયિત હોય.

(૮) સમાનતાનો અભાવ એ એવો એકમાત્ર માપદંડ નથી કે જેના પરથી એમ કહી શકાય કે લેવી એ ટેક્સના સ્વરૂપની છે. ધારાસભા પાસે કરવેરાની લાક્ષણિકતાઓથી વંચિત કરીને લેવીને ફી તરીકે જાહેર કરતા યોગ્ય ભૂતકાળની અસરથી કાયદા ઘડવાની સત્તા છે.

(૯) સરકાર દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવેલી ફીની રકમ અલગથી રાખવામાં આવે તે જરૂરી નથી. અનુચ્છેદ ૨૬૬ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સરકારો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી તમામ રકમો સંચિત નિધિમાં અને સંબંધિત સરકારોના જાહેર હિસાબોમાં જમા કરાવવાની રહેશે.

૪૪. ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ 'ટેક્સ' અને 'ફી' વચ્ચેનો તફાવત તપાસવાનો સમગ્ર વિચાર એ દર્શાવવાનો છે કે ટેક્સ અને ફી વચ્ચે કોઈ જાતિગત તફાવત નથી, જો કે વ્યાપકપણે ટેક્સ એ કરદાતાઓના વર્ગને કોઈપણ વિશિષ્ટ અધિકારના વચન વિના, સામાન્ય બોજના ભાગરૂપે ફરજિયાત વસૂલી છે, જ્યારે, ફી એ પૂરી પાડવામાં આવેલી સેવાઓ, આપેલા લાભ અથવા આપેલા વિશિષ્ટ અધિકાર માટેની ચુકવણી છે. ફરજિયાતપણું એ ટેક્સ અને ફી વચ્ચેના તફાવતનું લક્ષણ નથી.

૪૫. “ફી” એ વિશિષ્ટ અધિકાર માટે ચૂકવવામાં આવતી રકમ છે, અને તે કોઈ બંધન નથી, પરંતુ ચુકવણી સ્વૈચ્છિક છે. હાલના કેસમાં, આપણે ગુનાના સમાધાનના હેતુ માટેની ફી સાથે લેવાદેવા છે. સુસંગત સમયે, કાયદાની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, સંબંધિત સત્તાધિકારીઓનો એવો અભિપ્રાય હતો કે ક્રોલર ક્રેન (Crawler Crane) એ મોટર વાહન છે અને નોંધણી વગર આવી ક્રોલર ક્રેન ચલાવવી એ કાયદા, ૧૯૮૮ ની કલમ–૧૯૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો બનશે. આવી પરિસ્થિતિમાં, રિટ–અરજદારને કાં તો પ્રોસિક્યુશનનો સામનો કરવા અથવા કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવીને બાબતનો અંત લાવવા માટેનો વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો હતો. રિટ–અરજદારે પોતાની મરજી અને સ્વેચ્છાએ કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવવાનું પસંદ કર્યું કારણ કે રિટ–અરજદાર ક્યારેય ઇચ્છતા ન હતા કે કથિત ગુના માટે તેમની સામે પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરવામાં આવે. આવી પરિસ્થિતિમાં, જો પાછળથી, હાઈકોર્ટના એક ચુકાદા દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવે કે ક્રોલર ક્રેન એ મોટર વાહન નથી અને તેને નોંધણીની જરૂર નથી, તો રિટ–અરજદાર આ સમયે ફરીને એવું કહી શકે નહીં કે સત્તાધિકારીઓ દ્વારા કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ખોટી રીતે વસૂલ કરવામાં આવી હતી. રિટ–અરજદારને એક વિશિષ્ટ અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો જેથી પ્રોસિક્યુશન ટાળી શકાય. પોતાની મરજી અને સ્વેચ્છાએ આવા વિશિષ્ટ અધિકારનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ

કર્યા પછી અને પોતાની જાતને પ્રોસિક્યુટ થવાથી બચાવ્યા પછી, સમય જતા પાછળથી, રિટ–અરજદાર એવા આધાર પર કમ્પાઉન્ડિંગ ફીના રિફંડ માટે દાવો કરી શકે નહીં કે તેમણે કોઈ પણ સમયે કોઈ ગુનો કર્યો ન હતો અને તેથી, કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો ન હતો. બાબતનું આ એક પાસું છે.

૪૬. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, આપણે પી. રત્નાકર રાવ વિરુદ્ધ ગવર્નમેન્ટ ઓફ આંધ્રપ્રદેશ, ૧૯૯૬ લો સુઈટ (એસસી) ૯૪૫ માં અહેવાલ થયેલા સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ અને તેના પર આધાર રાખી શકીએ છીએ, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:–

> *"૪. હાઈકોર્ટ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલી અને અરજદારોના વિ. સીનિયર કાઉન્સેલ શ્રી રાજીવ ધવન દ્વારા અમારી સમક્ષ પુનરાવર્તિત કરવામાં આવેલી દલીલ એ છે કે કાયદાની કલમ ૨૦૦ [૧] માં આપવામાં આવેલી વિવેકબુદ્ધિ માર્ગદર્શન વગરની, અંકુશ વગરની અને મનસ્વી છે. જ્યાં સુધી આરોપી કલમ ૧૯૪ હેઠળ દોષસિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી, તેની હેઠળ પેનલ્ટી લાદવાનો હક ઉપસ્થિત થશે નહીં. જ્યારે કલમ ૨૦૦ હેઠળ દર્શાવેલ રકમ માટે ગુનાના*

સમાધાન માટે અદાલતને વિવેકબુદ્ધિ આપવામાં આવે છે, ત્યારે તેને સ્પષ્ટ કરેલી રકમ દ્વારા વર્ગીકૃત કરી શકાય નહીં. તેથી, એ સ્પષ્ટ થશે કે ગુનાના સમાધાન માટે મહત્તમ દરો નિર્ધારિત કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નો ભંગ કરનાર છે. અમને આ દલીલમાં કોઈ દમ જણાતો નથી. કલમ ૧૧૩ થી ૧૧૫ ના ભંગ માટે, કલમ ૧૯૪ ફોજદારી મંજૂરી આપે છે અને તેના ભંગ બદલ દોષસિદ્ધિ પર, આ કલમ અહીં અગાઉ ગણાવ્યા મુજબ દંડની સજા મંજૂર કરે છે. આ કલમ કાયદા હેઠળ ડેલિગેટ તરીકે રાજ્ય સરકારને કલમ ૨૦૦ ની પેટા–કલમ [૧] હેઠળ ગણાવેલા ગુનાઓના સમાધાન માટે રકમ સ્પષ્ટ કરવા માટે માર્ગદર્શન આપશે. એ ફરજિયાત નથી કે અધિકૃત અધિકારી હંમેશા ગુનાનું સમાધાન કરશે. તે ગુનાનું સમાધાન કરાવવા માટે આરોપીની ઈચ્છા પર શરતી છે. પ્રોસિક્યુશન કેસ દાખલ કરતા પહેલાં પણ તે થઈ શકે છે. જો અરજદાર ગુનાનું સમાધાન કરવા ઈચ્છુક હોય તો, અધિકૃત અધિકારીને ગુનાનું સમાધાન કરવાની અને આરોપીને તે ચૂકવવાનું કહેવાની હુકુમત અને સત્તા મળે છે. તેનું પાલન કરવા પર, જો કાર્યવાહી અગાઉથી જ દાખલ કરવામાં આવી હોય તો તે બંધ

કરવામાં આવશે અથવા આગળ કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે નહીં. ગુનાના સમાધાનને સ્વીકારવું અથવા યોગ્ય અદાલતમાં પ્રોસિક્યુશનનો સામનો કરવો એ આરોપીના ભાગે મરજી અથવા ઈચ્છાની બાબત છે. કલમ ૧૯૪ માં આચરેલા ગુનાઓ માટે દંડની રકમ નક્કી કરવા અને પેનાલાઈઝ કરવા અંગે, ફોજદારી અને ચાર્જીંગ કલમ મહત્તમ બહારની મર્યાદા નિર્ધારિત કરે છે જેની અંદર કમ્પાઉન્ડિંગ ફી નિર્ધારિત કરવામાં આવશે. ડેલિગેટેડ લેજિસ્લેશન એટલે કે કારોબારી દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી વિવેકબુદ્ધિ કાયદામાં સ્પષ્ટતા દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. એ જરૂરી નથી કે કલમ ૨૦૦ માં જ તે અંગેની વિગતો હોય. જ્યાં સુધી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ફોજદારી કલમ દ્વારા નિર્ધારિત દંડથી વધુ ન હોય ત્યાં સુધી, તેને અતિશય અથવા અસંગત અથવા માર્ગદર્શન વગરની જાહેર કરી શકાય નહીં."

૪૭. એવી દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે રાજ્યએ ટેક્સ પરત કરવાનું યોગ્ય માન્યું, જે રિટ–અરજદાર પાસેથી એવા ભૂલભરેલા ખ્યાલ પર વસૂલ કરવામાં આવ્યો હતો કે ક્રોલર ક્રેન એ મોટર વાહન છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે તે જ રીતે, ફી પણ પરત કરવી જોઈએ.

ટેક્સના રિફંડ માટેના દાવાઓને ત્રણ જૂથો અથવા શ્રેણીઓમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે. મફતલાલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [૧૯૯૭ (૫) એસસીસી ૫૩૬] ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના બંધારણીય બેંચના નિર્ણય અનુસાર, ત્રણ જૂથો નીચે મુજબ છે:–

(I) અબંધારણીય લેવી...... જ્યાં દાવો એવા આધાર પર આધારિત હોય કે ટેક્સ અબંધારણીય જોગવાઈઓ હેઠળ લાદવામાં આવ્યો હતો.

(II) ગેરકાયદેસર લેવી...... જ્યાં રિફંડ માટેનો દાવો એવા આધાર પર આધારિત હોય કે મોટર વાહન કાયદા, નિયમો અથવા નોટિફિકેશનની ખોટી સમજ/ખોટો ઉપયોગ કે ભૂલભરેલું અર્થઘટન થયું હોય અથવા હકીકતોનું ભૂલભરેલું તારણ હોય અથવા ન્યાયિક પ્રક્રિયાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય.

(III) કાયદાની ભૂલ...... જ્યાં રિફંડ માટેનો દાવો અન્ય કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધારિત હોય કે જેમાં લેવીને કાયદામાં વસૂલવાપાત્ર નહીં (હુકુમત વિનાની) અથવા ગેરકાયદેસર અથવા અબંધારણીય ઠરાવવામાં આવી હોય.

૪૮. ઉપરોક્ત નોંધાયેલા બંધારણીય બેંચના નિર્ણય અનુસાર, "કાયદાની ભૂલ" શબ્દપ્રયોગમાં અબંધારણીય લેવી તેમજ ગેરકાયદેસર લેવીનો સમાવેશ થશે. જો કે, તે જ સમયે, રિફંડ માટેના દાવાની તપાસ કરતી વખતે, આવા દાવાઓને મંજૂર કરવાથી રાજ્યના વહીવટમાં સર્જાનારી નાણાકીય અરાજકતા એ બિન–સુસંગત વિચારણા રહેશે નહીં. રિટ–અરજદારને કોઈ નુકસાન કે ઈજા થઈ છે કે કેમ, ટેક્સ કે ડ્યુટીનો બોજ અન્ય વ્યક્તિ પર નાખી દીધા પછી, તેના દાવાને મંજૂર કરવો અન્યાયી રહેશે કારણ કે તે જાહેર તિજોરી પર પ્રતિકૂળ અસર કરવા માટે બંધાયેલ છે. હાલના કેસમાં સંકળાયેલી રકમ ખૂબ જ મામૂલી હોઈ શકે છે, પરંતુ કોઈપણ ન્યાયિક ચુકાદાના કારણે રાજ્યની તિજોરી માટે કાયદાકીય અસરો ખૂબ જ વ્યાપક હશે કારણ કે રિટ–અરજદારની જેમ સમાન પરિસ્થિતિ ધરાવતી ઘણી વ્યક્તિઓ રિફંડનો દાવો કરી શકે છે.

૪૯. આમ, એવું કહી શકાય નહીં કે રિટ–અરજદાર પાસેથી કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવી હતી.

૫૦. આપણે બાબતને અલગ દ્રષ્ટિકોણથી પણ જોઈ શકીએ છીએ. આપણે હાલ પૂરતા એવા પાયા પર આગળ વધીએ છીએ કે રિટ–અરજદારને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ચૂકવવા માટે ખોટી રીતે કહેવામાં આવ્યું હતું.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ચાલો ક્ષણભર માટે માની લઈએ કે કમ્પાઉન્ડિંગ ફી ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવી હતી.

૫૧. કાયદાનો એ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળનો ઉપાય વિવેકાધીન પ્રકૃતિનો છે અને આપેલા કેસમાં, જો અરજીમાં પડકારવામાં આવેલું કોઈ કૃત્ય કે હુકમ ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય જણાય તો પણ, વડી અદાલત તેની અસાધારણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરતી વખતે પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાય કરવાના હેતુથી તેને રદ કરવાનો અસ્વીકાર કરી શકે છે. કોઈપણ વૈધાનિક જોગવાઈ અથવા ધોરણોના ભંગ માટે રિટ–કોર્ટ દ્વારા દખલગીરી, જો આવા ભંગના પરિણામે અન્યાય થયો ન હોય, તો તે નિયમિત બાબત નથી.

૫૨. મેસર્સ શિવ શંકર દાળ મિલ્સ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૮૦ એસસી ૧૦૩૭ ના કેસમાં, તે કેસમાં વેપારીઓએ ૩% ના વધારેલા દરે માર્કેટ ફી ચૂકવી હતી, જે હરિયાણા એક્ટ ૨૨ ઓફ ૧૯૭૭ હેઠળ મૂળ ૨ ટકાથી વધારવામાં આવી હતી. મૂળ દર કરતાં ૧ ટકાનો વધારો ભારતની આદરણીય સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કેવલ ક્રિષ્ના પુરી અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય એઆઈઆર ૧૯૮૦ એસસી ૧૦૦૮ ના કેસમાં અબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. મૂળ ફી કરતાં

૧ ટકાનો વધારો અબંધારણીય જાહેર થતાં, સંબંધિત માર્કેટ કમિટી દ્વારા જે સંબંધિત વેપારીઓ પાસેથી તે વસૂલ કરવામાં આવ્યો હતો તેમને પરત કરવાપાત્ર બન્યો હતો. તેમની પાસેથી ગેરકાયદેસર રીતે વસૂલ કરવામાં આવેલી વધારાની રકમના રિફંડ માટેની માગણીનું પાલન ન થતાં, વેપારીઓએ સંબંધિત માર્કેટ કમિટીને તે અસરમાં નિર્દેશ આપવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ અને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજીઓ દાખલ કરી હતી. માર્કેટ કમિટીઓએ એવી દલીલ કરી હતી કે જો કે વધારાની વસૂલાતનું રિફંડ કાયદેસર રીતે વેપારીઓને બાકી નીકળતું હોઈ શકે છે, પરંતુ તેમાંથી ઘણા લોકોએ બદલામાં આ વધારાની ટકાવારી આગળના ખરીદદારો પાસેથી વસૂલ કરી લીધી હતી. અરજીનો નિકાલ કરતી વખતે અને માર્ગદર્શિકા નક્કી કરતી વખતે, ભારતની આદરણીય સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

> "અનુચ્છેદ ૨૨૬ અસાધારણ ઉપાય આપે છે, જે મુખ્યત્વે વિવેકાધીન છે, જો કે કાયદાકીય ઈજા પર આધારિત છે. આ સાનુકૂળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી અદાલત માટે જાહેર હિત જેના નિર્દેશ આપે છે અને સામ્યતા જે પ્રોજેક્ટ કરે છે તેવો હુકમ પસાર કરવા માટે સંપૂર્ણપણે ખુલ્લું છે. સામ્યતાની અદાલતો જાહેર હિતને આગળ ધપાવવા માટે દાદ આપવા અને અટકાવી રાખવા બંને માટે તેટલી આગળ વધી શકે છે,

અને વારંવાર જાય છે, જેટલી તેઓ માત્ર અંગત હિતો સંકળાયેલા હોય ત્યાં જવા માટે ટેવાયેલી હોય છે. તે અનુસાર, દાદ આપવી કે અટકાવી રાખવી તે યોગ્ય રીતે જાહેર હિતની વિચારણાઓ પર નિર્ભર હોઈ શકે છે."

૫૩. એવું યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે કેસની હકીકતલક્ષી પરિસ્થિતિ વાસ્તવિકતાઓથી અળગી રાખીને કાયદાકીય નિયમોનો અમલ કરી શકાતો નથી. કાયદાનો વહીવટ કરતી વખતે તેને સામ્યતા સાથે સંતુલિત કરવાનો છે અને જો સામ્યતાપૂર્ણ પરિસ્થિતિ કાયદાકીય નિયમોને સુધાર્યા પછી તેને તાર્કિક અંત સુધી ન લઈ જવાની માંગ કરે છે, તો વડી અદાલત જો સામ્યતાપૂર્ણ વિચારણાઓને ધ્યાનમાં ન લે અને તેની અસાધારણ હુકુમતનો ઉપયોગ કરીને આખરી હુકમને મોલ્ડ ન કરે તો તેની ફરજમાં નિષ્ફળ જશે. અન્ય કોઈ અભિગમ વડી અદાલતને સામાન્ય અપીલ અદાલત બનાવી દેશે, જે તે નથી.

૫૪. બાબતના સર્વગ્રાહી દ્રષ્ટિકોણથી, અમને ખાતરી થઈ છે કે રિટ–અરજદારો દ્વારા કમ્પાઉન્ડિંગ ફીનું રિફંડ મેળવવા માટે કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો નથી.

પપ. પરિણામે, બંને રિટ–અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને આથી નાંજૂર કરવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

(ભાર્ગવ ડી. કરિયા,.ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

અરુણા

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

===

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.